

מבוא

המוסד לעלייה ב' ויומן המבצעים

לפנינו מסמך מיוחד במינו, יומן המבצעים של המוסד לעלייה ב' בשנת 1947. דפי היומן המשחזרים על 300 עמודים אינם תומר היסטורי בלבד, אלא תיאור של עשייה אינטנסיבית מרחקת שנמשכה יסורים, שעה-שעה: עלייה בלתי-ליגאלית לארץ בנתיביהים, לדאבוננו, רבים מפעילי ההעפלה, יומניה, מבצעים ותומכיה, שליחיה ומלוויה הלכו לעולמם.

יומן המבצעים מקיף את פעילות המוסד לעלייה ב' בשנת השיא - 1947. המשרד המרכזי לאירופה פעל מפאריס. עשרים ושש אניות הפליגו עם ארבעים ותמישה אלף מעפילים מנמלים רשמיים ונסתרים באיסלית, צרפת, יוגוסלביה, אלג'יריה, רומניה, בולגריה ושבדיה.

על ההעפלה בנתיבי הים פורסמו ספרי זכרונות רבים. בהלקם נכתבו בידי שליחיה ומלוויה ובתקבם בידי מעפילים אשר העלייה במחתרת הייתה להם חוויה בלתי-נשכחת. סיפור מעשה ההעפלה וזה לתשומת לב נרחבת באוהה תקופה, ואף מצא ביטוי מרחק בספרים, בסרטי קולנוע ובזמר. אולם היבול העשיר של הזכרונות והערויות לא הפך עדיין לדיון שיטתי במעשה היומיומי של העלייה החל מרשימת אנייה, ציודה, הכאת המעפילים לנמלים מארצות רחוקות, המאבק המדיני, המעקב של הכריטיים ועד המאמץ האדיר של מבצעי ההעפלה להגמב על הקשיים בים, או בימים המוערים. התפרסות הנושא על פני ארבע יבשות ועל סוגיות משנה מרכזיות העוסקות בנושאים כמו דיפלומטיה, צבא, ימאות, כספים ועוד, בתקופת החוהו ובהוה שלאחר מלחמת העולם השנייה, העמידה את אנשי המוסד יסידים לפני הכרעות עקרוניות. דפי היומן אפשר לראות ערויות ומיאודים של גיבורי העלילה עצמה: המעפילים, שליח המוסד במטה המרכזי בפאריס ובכסיסים הימיים. נושאים של ההעפלה - תיליה האפורים של תנועת המונים זו - היו הפליטים עצמם. לאחר שנות הסבל במלחמה היה השלב הקשה עדיין לפנייהם: צליחת הים שהפריד ביניהם לבין החוה הנכסף. לעומתם ניצבה מעצמה ימית שעמדו לרשותה צי מלחמה חדיש ומצוי במכשירי סוה, מוסדות ביין משוכללים ביחור, ושהשפעתה הפוליטית בעולם כולו ובאירופה ההרוסה בפרט הייתה רבה. בריטניה, המעצמה שהייתה

לצד שאול פעלו בפעולה המרכזית בפאריס שורה של חברים - אהוד אבריאלי, יהודה בר גינסיפלי, יעקב אשכולי ואני, וניה פומרנץ-הודרי. כמפקד השלוחה של המוסד בצרפת נתמנה שמריה צמרת, איש בית השיטה, שבינוני היה "רוזני", מפעם לפעם בא אל חדרו של שאול בכיבת-המלון - אהוד, ברגינסקי ואנוכי. הם היו יחדיו, את המפקדה - אשר מעולם לא מונחה רשמית - של המוסד. והתחייצויות של רכיעייה זו היו למעשה "ישיבות המפקדה" בהן דנו בשאלות עקרוניות: איש שלוחות, או לאיזה נמל לכוון אנייה זו או אחרת, ברכיעייה זו לובנו רעיונות ביצי להשיג ציוד ונאלו דרכים להגיע אל הנמלים מכלי להתג-לות. הכל היה בכתיבת "חורה שבעל-פה", אף מילה אחת לא נרשמה בדייונים שהתנהלו בפורום זה. האנשים סמכו האחד על השני ש"סיכום הוא סיכום" ו"פעולה זו מילה".

בפאריס ישב אז גם אחד ממנהיגי התנועה הרבייוניסטיה, ד"ר שמשון יוניצ'מן, כאיש הקשר עם המוסד. הוא דיווח לשולחיו על המבצעים השונים, וחזיר "נמצא בתמונה" למרות הנוכחיה, כי משך כל השנים הללו, 1945-1948, הפליגה במסגרת עלייה ב, אוייה רבייוניסטיה אחת בלבד.

אחד מהטיסקים הראשונים של שליחי המוסד בפאריס, היה לקשור קשרים בין אנשי המוסד לבין אנשי הממשל בצרפת. כאשר נרקמו קשרים אלה, הוסדרו מספר הסדרים אשר איפשרו פעילות שוטפת, מסודרת ורצופה. כדי להפעיל עבודת-מטה, היה הכרח להקים מערכת קשר. בעזרת הקשרים עם הגופים המתאימים אופשרה הקמת מערכת קשר אלוהטי. מספר חתנות מוקמו בפאריס פאריס ובמאריסי. החתונה הצרפתית הפכה למרכזית. ישירות, או באמצעות החתנה במילאנו, קויים הקשר האלוהטי ("ה"גדעוני") עם השלוחות, עם האוי ועם האגויות כלליים. חתנה חשאית הפועלת בתנאי ביטחון מריכיים, ואינה מסתכנת חזיר בהשיפה ובמאסר מפעיליה, הפכה נכס ראשון במעלה, שהגריב את ההידברות בין המוסד לבין הישרותים הצרפתיים, עליהם יוספר להלן.

הפעילות המבצעייה של המוסד בצרפת - כמו גם בשלוחות האחרות - נוהלה מבסיסים ימיים הממוקמים ליד נמלים וכתומם. הבסיס החשוב של המוסד בצרפת הוקם במאריסי. בסביבותיה הוקמו חתנות לשם קליטת המפעילים בדרגים ממתונה ועקורים אל סופני האניות. מפורסמים במיוחד מחנת המעבר בגראנד ארנס וסאן ברוזנס, אף הופעלו חתנות רבים נוספים. שני אלה איכסו בעיקר בני-נוער וילדים מפולין, המאורגנים במסגרת תנועות-הנוער החל-ציות. לשיכונם של הפליטים-המעפילים כסביבת מאריסי הוקצו כמה ארמונות וסירות של משהפי פעולה עם הגרמנים שברחו מצרפת, או שהסתתרו לאחר ניצחון בעלות-הברית, וגם כמה חתנות שברחו מצרפת, או שהסתתרו לאחר חיות. לרשות המוסד עמדו שמונה חתנות, שבתם חנו בעבר יחידות-צבא צרפ-ואף יותר. הפיקוח ותפעול החתנות היה כידוי אנשי המוסד, בעיקר ימאים מן הפליים ומלווי אגויות שהיכו להפלגות. בשלב מאחר יותר הועבר הטיפול כמתנות לתנועת "החלוצי", אשר יכלה להופיע בגלוי בפני הציבור והשלטונות

שקועה בימים ההם במשבר כלכלי ומדיני חמור, מצאה לנכון להטיל חלק לא קטן מכותותיה הצבאיים והשפעתה המדינית למלחמה קשה בבני-בריתה פמורת, ביהודים. בפני יומן המבצעים שלפנינו ניתן לכריטיים הכינוי "המנורולים" ומסופר על הצורך להמתנן מפניהם בחיי היום-יום, על הביצועים והמבצעים.

יומן המבצעים - ייחוד ושפתו

היומן הוא תעודה היסטורית ראשונית רבת היקף. בכל שנות קיומו תפעולותיו המוסד לעלייה ב, היה מצויה לפעול במחמרת - זאת כאשר רשת פעולותיו התפרסה על כל ארצות אירופה. בעיית הקשר בין בסיסי המוסד לבין עצמם, הדיוח וההכוננה מטה המוסד בפאריס, ההקשרות עם הארץ, הקשר עם האגיות כלביים - כל אלה הייבו הקמת רשת של חתנות אלוהטי, באריותו המוסד אפשר למצוא אלפי מברקים. בין המרכז בפאריס לבסיסים השונים היה קשר מלפוני. בפעם הראשונה מאז ראשיתו של המוסד הבריק רעיון אצל כותב שורות אלו: "הבה ננהל יומן מבצעים וכל השיחות הטלפונית יודכזו כיר". היומן כפי שהיה מופיע כאן מקיף את הפעילות הראשית ינואר עד ספטמבר 1947. המומר פעל במטה המוסד לעלייה ב, משנת 1946 ועד יולי 1948.

בשנים המכריעות 1945-1948 עמד בראש המוסד לעלייה ב, שאול אגויר (מאירוב), שסמכותו כאחד מראשייה של ה"הגנה" מימיה הראשונים, היחה גורם ראשון במעלה בעבודה מסובכת זו. הנהלת המוסד לעלייה ב, החתה מונרככת כתקופה זו מנציגי כל הזרמים החלוציים בהתיישבות.

מרכז המוסד מוקום בפאריס

התל מחחלה 1946 ישב שאול מרביית זמנו בפאריס, ופאריס היחה למרכז הפעילות: מכאן נמשכו החתים אל שלוחות המוסד על-פני מדינות יומים, במקום בו ישב שאול - שם היחה המפקדה של המוסד. בעת הימצאו של שאול בפאריס הפך המרכז בארץ ("ארציי") אף הוא לשלוחת.

את מרביית זמנו עשה שאול בהדרד במלון "אטרופול", השוכן ברחוב ויקטור הוגו. עם אשתי, פעילי המוסד, עמד בקשר טלפוני רצוף. העבודה השוטפת נלשחה באמצעות משרד קטן אשר נשכר בכונה באחד מרחובותיה ה"לא מוסריים" יותר של העיר, "רחוב הוותח", רחוב שאבאנה. המשרד פעל תחת כיסוי של חברה נסיעות (פא"ל), חברה שמרכזה כניכל בארץ-ישראל, ופה בלב לבה של פאריס, פעל אחד מסניפות. המשרד נוהל על-ידי יוסף ברכטיין, אדם בעל כישורים, השולט בשוונות רכות. יוסף ישב במשרד צמוד אל הטלפון, ומשם ולשם, הועברו מידע, הוראות ובקשות. מרביית הפעילות נעשתה אף בצרפת, בחשאיות. מטעם זה לא נוהל, אף לא כאן, יומן פעילות: נכתבו כמה שפחות מסמכים; חויקו מכתבים הכרחיים בלבד, אף אלה היו צריכים להיות בעלי אופי לגאלי כלפי חוץ. שיחות הטלפון נוהלו במילון צופן, אחר-כך נוהל יומן.

תימות עם הפלגת שתי האגודות הגדולות "פאן-יוניק" ו"פאן-קרנט". האגודות הפליגו ב-27 בדצמבר 1947 מגמל כולגרי עם 15,237 מעפילים מורמניה. פספון גם כמה מאות חברים מתנועות הנוער החלוצי ככולגריה. התעפלה נמשכה גם בראשית 1948. חלק מאנשי המוסד לעלייה בי גויסו לתפקידי "ירוש" באירופה בהתאם לדרישת המוסדות בארץ. שאל אביגור עצמו הקדיש מאז את רוב זמנו למפעל ה"דכש", רישום היומן נפסק אפוא. חוברת היומן נשמרה בפאריס אצל אברהם פולונסקי, מפעילי המחתרת היהודית בימי השואה בצרפת. צילום של היומן הובא ארצה ביולי 1948 והיומן המקורי הועבר ארצה בשנת 1982.

כאשר ניגשתי לפרסם את יומן המבצעים, ניסיתי לכתור את הדפים העיקריים שנוגעים לכיצועים ממש. לא מצאנו לנכון לכלול אירועים חסרי משמעות היסטורית או עניינית, כגון הדדעות סלפון על העברתם של הפעילים ממקום למקום, או קבלת דרכון שנשלח או הגיע.

שפת הצופן ביומן

בדרך-כלל נכתב היומן בשפת צופן. היו כינויים לכל האגודות, הנגלים, הארצות, ענייני המספים, שמות הפעילים והמוסדות השונים. אולם מכיון שהיומן נרשם במשרד המוסד ועל-פי רוב תוך-כדי שיחות סלפון כהלחם, הרי לא כולם וכרו את שפת הצופן, או שהרושם היה "פחתח" את שפת הצופן ורושם ללא כינויים. מבהינה הממחזית של פתיחת הצופן היה קל "לשבור" את רוב מילות הצופן. שאל אביגור עצמו היה רושם במחזיק לפי כל חוקי הכינויים שנקבעו. הוא הצטיין בשמירה קפדנית של סודיות פעולות המוסד לעלייה בי.

בכל דף מדפי היומן מצורף הסבר קצר על משמעות הצופן, תוכן הפעולה, זיהוי המלדע בטלפון והקשר הפעולה. הסבר זה מכוסם על ידי אישי. באותה שנה פעלתי לצדו של שאול אביגור והייתי שותף לכל המכונן, הפעולות, מחן ההדארה והמפגשים בענייני המוסד.

ההתרחשויות בבסיסי המוסד בארצות השונות היו מקיפות ורכות תוכן, ודפי היומן משקפים רק ריססיהן. לעתים נרשמו הדברים רק במדומ, ובפענוח השתדלתי להסביר את המשמעות ההיקיפית של הפעולות. לא רשמתי מי הכותב ביומן. לשם כך אני מפרסם כמה מהדפים המקוריים של היומן ומוזתה את כתב ידו של מי שכתב בהם.

יומן המבצעים כמקור היסטורי

מי היו אנשי המוסד לעלייה בי? ביומן המבצעים מוזכרים שמות רבים של פעילי התעפלה ב-1947. במוסד לא הייתה היררכיה במובן המקובל של המושג. חיקי המוסד חוזרים וטוענים כי

הצורפתיים. המוזן והכיבוד לפלטיים במחנות סופק על-ידי הגוינט. נציגותנו הרשמית ישיבה בפאריס, ושם תואמו הדברים עם המוסד. ליד, ולעיתים בתוך מחנות המעבר, במחנות מיוחדות מוסות יפה, המסווגות כדרגת סודיות גבוהה, שחו אנשי ה"הגנה", שממחזיחם הימה זיוף מסמכים לשם הכנתם של רשימות הגירה ואשרות כיסה למדנות שונות, שהיו כביכול מדינות היעד של המעפילים, תעשיית מסמכים זו הייתה צורך חיוני, הואיל וחל איסור ביילאומי על הוצאת רישיון הפלגה לכלי-שייט כלשהו אם על סיפון נמצאים נוסעים חסרי-אשרות. פעילים במחנות זה היו שולה ארלזורוב וגרישה שיינקמן.

באמצע שנת 1945, עוד כמרים הגיע שאול, החל המוסד את פעילותו בצרפת. הקשרים הראשוניים שנטוון בין שליחי המוסד לבין אנשי ממשל, היו עם שריס סוציאליסטיים בממשלה הקואליציונית, וראש לכולם היה שר-הפנים הטוציא-ליסט, אדוארד דה-פדה. היה זה הוא אשר ייסד את הקשרים האלה וקבע את דפוסיהם. הוא האישי שקבע כי הם יתנהלו בין נציגי המוסד - במחלה היה זה ארוד אברילאל, ומ-1946 ביני - לבין ראש "שירותי ההיגול הנודי" (D.S.T.) רודריגו ריכו, וסגנו - סטניסלאס מאנוז' (לימים, בימי "מבצע קדש", שימש אחוז של מאנוז', אך הוא איש צבא, כאחד המקשרים בין משרד הביטחון הישראלי לבין המשלחת הזבאות הצרפתית, אשר פעלה כהכנת המבצע ובהפעלתו). הפלגה האגידת, הקשרים עם שלטונות הנגלים, המעברים כגבולות, ידיעות אודות פעילותו של המודיעין הבריטי, כלומר מודע מודיעיני מחז, ומערכת מסעפת של חטיבים מאיד, נמשכו על-פי צרפת כולה על-ידי ה-D.S.T., כדי לקדם את פעילות המוסד לעלייה בי. נוצקו דפוסים פעילות, עלומים מטבעם, ברמת שימתן גבוהה הרבה מעבר למקובל אף בין "שירותים" של מדינת וידידותיות. האופן הכסיפי של המוסד היה נמסר מפעם לפעם לנציג ה"שירותים", ואלה ניהלו את המעקב אחר סוכנים בריטיים ש"שרצו" בכל פינה בצרפת ורחתו כנגמלים, במחנות, צותמו לשיחות טלפונים וסיירו על הרציפים לאתר וזוהות אגיות של המוסד המוחקקות להפלגה. המידע העכר בצורה מסודרת לנציג המוסד. עם הימים הסתעפו הקשרים והעמיקו.

במשך המוסד בפאריס רשם המזכיר - יוסף ברגשיץ - כל שיחת טלפון בינון המבצעים שלפנינו, אבל לא רק הוא. היומן נכתב על-ידי אנשים נוספים שישבו או בקרו במשרד המוסד. רוב דפי היומן נרשמו בידי שאול אביגור, אהר אברילאל, וניה הדרי, יולק (הודדה) ברגנסקי, יוסף ברגשיץ ופיון גינבורג. כאשר מרכזי הכספים של המוסד היו מודמנים למשרד בפאריס לדיינים שונים - והיו מגיעים טלפונים ממקומות שונים - היו גם הם רושמים ביומן. כך דפוס רבים נרשמו בידי משה אגמי, שמריה צמרת, שייקה דן, יוסי הראל, זאב שיני, צבי יחיאל, משה צ'ריבנסקי, דוידקה גמלי, גרישה שיינקמן ועוד.

היומן מסתיים בספטמבר 1947, אבל שלוחותיה עוברות אל סוף השנה ומסי-

לרקע התנועתי של אנשי המוסד, כמו לזה האנושי, הייתה חשיבות מיוחדת. חלקם החלו בעבודה בהפעלה עוד בטרם קם המוסד-באופן רשמי. מרביהם באו מייעוץ הקיבוץ המאוחד: בנייהם ודידקה קם במרי מאשדות יעקב, זאב שינד מאיילת השחר, יוסף כרפל מרמת דוד, צבי יחיאל מגבעת חיים, יהודה כרניג סקי מגבעת השלשה. מאוחר יותר הצטרפו לגרעין המוביל משה אגמי מספר גלעדי, פיני גינובורג מרמת הכובש, אהוד אבריל מנאות מרדכי, שמריה צמרת מבית השטה. דומה שרק רות קליג-עליאב הייתה מחוץ למעגל הזה של חברי קיבוצים. שאל עצמו היה חכם קבוצת כנרת. לאחר-מכן הצטרפו פעילים רבים אחרים.

שאל עשה פרקי זמן ארוכים בארץ אם כי עיקר זמנו שהה בחוץ-לארץ, ואז היה זה משה כרמיל (צירבינסקי) אשר ריכז את פעולת המשרד החל-אביב. תחום פעולתו של דידיקה נמרי היה מוגדר והתייחס למבצעי ההגדרה של המעפילים בחופים, כאשר ספינה קטנה הצליחה להחמק מהמשמר הימי של הבריטים. יוסף כרפל התמקד בגזים אנשים, בגזירות ובתיאום עם ההגנה הפלילית. יארינא היה אחראי על ה"גדעונים". בין הכוללים נוחי קי המוסד, אלה שהחלו את פעולתם בשנות ה-30. היו אנשים כמו יהודה כרניגנסקי, לוי שוורץ, זאב שינד וצבי יחיאל. אחד הכוללים שבפעולתו היה יהודה ארוי ("אלון"). ארוי היה אדם נאה, הדור, בעל כושר שכנוע, יכולת ארגון וכושר עבודה עצום. יתר-על-כן, הוא הגיע למוסד כשהוא כבר מוכתר בהילה של פעילויות מפתוריות, בעלות חשיבות, למן ראשית שנות ה-30. יהודה ארוי נשלח לאיטליה בי-1945, והיה מפקד כסיס המוסד לעילית ב' בארץ זו. עם שובו ארצה מילאה את מקומו עדה סירני (ביומן המבצעים - "דינאלה").

עבודתם של אנשי המוסד התנהלה במחשבת. הם ידעו שהקשר הטלפוני עם הארץ נחמך להאונה מתמיד מצד הבריטים. עם תום מלחמת העולם השנייה שהו בח"ל 25 שליחים מטעם המוסד שהיו פרוסים על-פני קו מדינות בשלות יבשות. עד לשלהי 1945 יצאו את הארץ עוד 30 שליחים. שאול ביקש לשלוח זרועות אל כל אחת שבו יוכלו לקדם את ההפעלה. עוד באמצע 1944, בטרם ידעו מתי מסתיים מלחמת העולם, תבע במציע לשלוח לארצות-הברית לשם כריקת אפשרויות רכש של אניות, למרות הסיכויים המזעריים לעשות זאת בנוכחות המלחמה. לאחר דין ודברים נשלח לשם זאב שינד.

שישת העבודה במוסד אפשרה מרחב פעולה גדול לשלוח כפרים. עניין זה החל עוד כשהיה השליח בארץ. המועמד לשליחתו הועמד במבחן יכולת. כאשר כבר בשלבי עבודתו המקומיים צריך היה לפלל בעצמו את דרכו. לייכל אברמובסקי (שפעל בתקופה זו בביוגוסלביה) מספר כי כאשר החלה עליו השליחות, אף לא נאמר לו לאיזו מדינה יפנה. הוא עצמו החליט לנסות לפעול מיוגוסלביה. סיפור דומה מבחינת היוזמה האישית והדבקות במטרה הוא צורת שליחותו, דרך יציאתו מהארץ ושיטת עבודתו של שמריה צמרת ("דודי"). שריה כאותן השנים מרכז הכסיס הימי במארכי.

המוסד כמערכת מבצעת הלך ונבנה תוך כדי העשייה עצמה. מה שאינו מוטל בספק הוא שמשנת 1938 קשור שמו של שאול אביגור עם המוסד. באופן פרטי קרא לו הכול שאול, ואילו שמת הצופן ביומן המבצעים הם "אורי" (כינוי הפנימי) ו"כדי-ההגדה" (כלפי חוץ).

בעליית הגג של בית הויד הפועל של ההסתדרות, כרחוב אלכני שבבל תל-אביב, שבה השליחה הארצישראלית של המוסד. משני חדרים עלוברים הופעל צומת רגיש שעסק, בין השאר, בתיאום בין ההנהגה הפוליטית ומפקדת ההנהגה לבין המוסד, בתכנון ובמטה המוסד בפאריס ועם השליחות בארץ. פה אפריקה ואסיה, בריכוז מבצעי ההגדה ופיזור המעפילים בארץ, בגיוס שליחים לפעולות במוסד ובשמירת הקשר עם משפחות השליחים בארץ. מבוא חלשו על הפעולות וביקשו פתרונות לבעיות הרבות שצצו מדי יום ביומו, והכול כדי לקדם את עניין העלייה הכוללת-ליגאלית לארץ.

מיקום משרדי שליחת המוסד ב"מקום הטוב ביותר בארץ, בניין ציבורי פתוח והומה אדם, שגם בו עלולה הכולשת הבריטית (C.I.D.) לחשוך באזרה לריעיון ההפעלה, נשמע מנוגד לכל כללי החשאיות. אף-על-פי-כן, בחירת המקום לא הייתה מעשה חסר-אחריות. מתלקת המודיעין השונות של הבריטים ערכו חיפושים אינטנסיביים אחר צומת ההפעלה של ההפעלה בארץ. אך ללא הצלחה הם התקשו להעלות על דעתם כי ממש מתחת לאפס פועל מרכז התיאום הגדול של המוסד. עם זאת, הצליחו הבריטים להשיג מידע רב על האניות, על הצוותים הרויים, על ההתארגנות להפעלה במתנת העקורים, על המעפילים בעצמם, על נמלי המוצא, על דרכי המעבר באירופה ועל שיטות המימון. ביד הבריטים נמצא גם חלק גדול מהמידע בנושאים הקשורים במגעים שהתנהלה עם ממשלת וינגרדיריות במדינות רבות. מתעודות ב-PRO (הארכיון לחיפוש של הבריטים) מתברר כעת שהם דייקו למדי בהערכות המודיעיניות שעשו כאשר לנמלי היציאה של האניות, לתאריכי ההפלגה הצפויים, למספרי המעפילים ואפילו לגבי תפריט המזון של המפעלים. לעומת-זאת הם גיששו באפלה בכל הנושאים הקשורים לאיגור גונו של המוסד - שליחיו, דרכי-פעולתו, מקור המסכות ודרכי הקשר שלו. הם ידעו שקיימת "מחלקה ימית של ההגרה", זו השם המופיע בדרד-לכל במסמכים הבריטיים כאשר מדובר במבצעי ההפעלה.

המוסד החזיק שליחות במדינות רבות, כפי שאפשר לראות ברישומי שיחות הטלפון ביומן המבצעים. השליחות איישו באחראי מרכזי וכחבר שליחים. המשרד הארצישראלי היה את השליחות. המשרד המרכזי באירופה בשנים 1945-1948 שכן בפאריס. הגוברות פעלה משך כל הזמן - מטעמים מובנים - בגנבה. בפועל נמצאה המפקדה בכל מקום שבו נמצא שאול. בתקופה הנדונה הירבה שאול לשבת בפאריס ולכן דפני יומן המבצעים נרשמו כמת דיו. בתקופה הראשונה נמצא עמו ושלמש כעוזרו, אהוד אבריל מקיבוץ נאות מרדכי. לאחר-מכן ובמשך כמה שנים הייתי עוזרו ויד ימיני, בהיותי אז חבר קיבוץ רמת רחל.

מפעם לפעם. המדובר במחלוקת על דרך הפעלה שרשרת המבצעים הקשורים זה בזה, רכישת האנייה, התקנתה, הסחורה נמל, ציודה, הנאת המפעלים אל חוף ההפלה (כחשאי), התכנות להורדה, וכמקביל – החל ב-1946 – הכנת האנייה והמעפילים למאבק כנגד כוחות הצי והצבא הכריטיים באשר האנייה תילכד. קל להיווכח כי מספר האירועים ורישומם הפעיליות והפרטים שהיו דרושים כדי להשיג אנייה אחת – מגיע לאליפס.

מעבר לכל מה שדובר בו לעיל לא ניתן להסביר את עצם קיומו של המוסד לעיליה כי והמאמץ הרב שהשקיעו אנשיו בהפעלה, בלי להייתחם אל הקירבה הנפשית העמוקה שחשו השליחים לשארית הפליטה במחנות העקורים באירופה, התרבה. מביעת בהקשר זה העובדה, שחלק גדול מהשליחים נולדו באירופה, והתירו שם אחריהם לאחר עלותם ארצה משפוח שונפגעו אחרי כר בשואה. תמלוחים והינאים באייות היו אלו שסייעו לקבוע מקשרים בין המעפילים לבין שלוחי המוסד. כרוכב היו אלה מעפילים שהונטו קודם כאירגון, כעיקר בתחום "הבריחה", שבה נשאו הניצילים תפקידים רבים ביותר. יתרון כולל היה למי שנחשב לפרטיזן או שהיה משרידי לוחמי הגיטאות. אלה זכו למעמד יוקרתי מועדף אצל הארצישראליים. התפקידים שהוטלו על המעפילים כללו כעיקר את האירגון הפנימי כאיחוד: אחריות על סדר וניקיון, הפעלה המשכה וחלוקת האוכל, סדרנות והקפדה על משמעת, כולל משמעת מימ. המעפילים היו שותפים גם לאירגון פעולות התרבות והמסוכות על האניות, יחד עם השליחים הארצי-ישראליים. הדבר הכולל הוא ההסכמה הפנימית בקרב המעפילים לקבל עליהם סמכות של איש מאיר-ישראל ולמלא הראות קשות ומסוכנות.

המעפילים

שבע רבבות האנשים שהושטו כאניות המעפילים בשנים 1945-1948 לא הירבו לספר על קורותיהם כדרך הים: "נכור", אמר לנו אחד מהם, "נשארנו אילמים כמו הים". אמנם, תנועת ההפעלה אורגנה בידי אנשי המוסד, אף היא נישאה בידי המעפילים עצמם.

בתקופה זו שבה עוסק יומן המבצעים היו המעפילים משוחחרדים מן הפחד שמא תחלקל אנייתם במוקש ימי כמו בימי מלחמת העולם השנייה. החשש שילווה אותם היה קשור בארץ המוצא, אם יצאה האנייה מארצות מזרח אירופה או ממערב. נמלי מזרח אירופה עשו את דרכם, בהשאי לאור הים, ואילו במלי מערב אירופה היה המוצא היה תלוי בנפחו של "הכלי" (הפניו לאנייה ביומן משר השייט נמל המוצא היה תלוי בנפחו של "הכלי" (הפניו לאנייה ביומן המבצעים). באניות הקטנות משר המסע שבעיים ואף למעלה מזה: באניות הגדולות לא ארכה הניסיעה יותר משכונה. שוני זה הכתיב למארגנים, בעצה אחת עם נציגי המעפילים, את הרכב אכלוסיית המעפילים: בספינות בעלות נפח גדול יותר נקלטו אף מעפילים בלתי-מאורגנים. ההסתגלות אל תנאי ההפלה, הייתה בעייתית למעפילי, אך יש לציין כי כמהלך המסע הם נעשו קולטיב.

אפרים שולץ (ביומן המבצעים – "מינה"), חבד טירת צבי, שימש בעת מלחמת העולם שלח המוסד בארצות. ב-1946 הגיע לגרמניה ותפקידו היה לארגן שירות של פליטים ממחנות העקורים למל מארסי. בשלהי אותה שנה הועבר שולץ ליוגוסלביה. מבלגראד עבר לבלגריה ושם נהל, יחד עם שייקה דן, משא ומתן פוליטי על יציאת המעפילים שמוצאם מרומניה במלי בולגריה.

הייתה הקפדה רבה על ישרים האישי של השליחים. מרחב הזדמנה של כל אחד מאנשי המוסד היה גדול ופיו השאר אופשר לו לנהל משא ומתן עם גורמי ספנות. גורמים אלה, שמהם נרכשו האניות ובעזרתם הוכשרו לתפקידן, כללו קשת מגוונת של "שיפוסים". דוגמה לסוחר שההזדמנות עמו הייתה על מישור עסקי הוגן הוא ויקטור מאיר, שנדע ביומן בכינוי "הטנור". מאיר היה יהודי איטלקי אשר פעל ביוון והיה קשור בהפעלה מימי "וולוס" ב-1934. לעומתו היו דוגמאות אחרות, סימפסיות פחות, כמו זו של סוחר וסוכן האניות יאנקי פאנר-ליס (ביומן – "השמן"). האישה הזו היה מעורב בימי המלחמה בפרשת הרכישה של אנייה המעפילים "סטרומה". לאחר המלחמה התגלה כבעל קשרים עם גורמי ספנות בארצות-הברית. הוא תבע שלמונים רבים בנוסף להשלומי העם-קחת והגן לדרוש את הכסף במונחן וללא קבלות.

סוג זה של משא ומתן הכרוך בתשלומי כסף מוזמן ללא קבלת אפיין חלק גדול מהמגינים, שהיו לא רק עם סוחרים אלא גם עם פקידים, שוטרים מקומיים, אנשי ממשל כרמות השונות, ופעמים, כמו בעניין מעברו של "פאן-יורק" ו"פאן-קונטי" במצוי הכופורים, גם בשיחוד קצינים בכירים במשטרה או בצבא. במוסד נהגו לקרוא לכספים אלה "הוצאות שימון".

במוסד לא נדרשו כלל לשיטות בירוקרטיית – האמון כאנשים היה מלא. תחישת השליחים עצמם הייתה כי אכן דבריהם ומעשיהם נאמנים על שולחיהם. שאול הנחיל לשליחים נודמות המורות של הקפדה על אורח חיים צנוע ועל זהירות מרבית בטיפול בכספי הציבור, והן נקלטו בקרקע פורייה.

רבים מאנשי המוסד יצרו קשרים רכי ערך עם צמרת הדרג מקבל ההחלטות. בדפים רבים של יומן המבצעים אפשר לחוש עובדה זו, והנה כמה סיפורים מדפי היומן: משה אנמי נפיש עם מיכאל מלך רומניה, ומאחר יותר נפגש בכורקיש גם עם אנה פאראק, שרת החוזק הקומוניסטי. אריה אברמובסקי, אפרים שולץ ושייקה דן ניהלו בבלגראד משא ומתן עם משה פיאדה, אחד מהמנהיגים החשובים וממקורבי טיטו ביוגוסלביה. גם אהוד אבריאלי ואנני נפגשו אימת, והכל כדי לקדם את עניין ההפעלה. באותה דרך נהגו זאב שינד בנייר-יורק ופינו גינבורג, גובר המוסד שישב דרך קבע בגינבה. עדה סירני שפעלה באיטליה הייתה קשורה קשר אימת עם אנשים מצמרת המשל המרכזי והמקומי. אפילו פאראיס עצמה, שבה ישב שאל בודר-כלל, יזמתי אני מגיעים עם ראשי השרותים תחשאים התרופתיים. הכלל היה לפעול ככל מקום ואצל כל גורם אפשרי. שאול יכול היה לסמוך על אנשיו שהפקידו לדוח לו. הייתה זו נאמנות דרסטית. מדפי יומן המבצעים משתקף מבחן מסוג אחר, שבו הוצמדו שלוחי המוסד

דפי היומנו שופכים אור על תנאי עבודתם של האלהוטאים באגרות המעפילים. האלהוטאי היה חייב לעבוד לעיתים במכשירים פרימיטיביים ביותר שהיו ניוקרים מדי פעם בעת שלולל הדדך והסערות. לכן נערכו קורסים קצרים בסביבות ותיקון מכשירים; המשרדים באגרות צוייזו בחלקי חילוף, ובתקופה מאוחרת יותר קיבלו אף מכשירי ידועי. עד אמצע הדדך לארץ היה האלהוטאי קשור עם מדברי הקשר באירופה; לאחר-מכן התקשר עם התנהגות המלחים מכיון שהעבודה באגרות הצפופות הייתה מרובה, נמך האלהוטאי לשאר המלחים להמשיך בעבודת הקשר. לפעמים היה נאלץ להמשיך בעבודתו לקול ועקבותיהם של פצוץ או יולדת.

רכישת האגרות והתקנתן להספיקו

רכישת האגרות לצורכי ההעפלה נצטתה בידי שליחי המוסד בדרכים שונות. בתקופה הראשונה לאחר תום המלחמה נרכשו ספינות זייג קטנות. מאוחר יותר התפתח שוק האגרות. באירופה, בעיקר, הוחל בכניין אגרות חדשות, ותוצאו לשוק העולמי אגרות ששימשו כצי הולתם של בעלות-הברית. בתחילת-היטלר שליחי המוסד לעלייה ב' לשכור אגרות להעברתם של המעפילים. השוכרי-היטלר מפקידים סכום כסף כערכו לבעל הספינה, אם הספינה תיחפס, תחריס, יאירי הכריטיס ולא תחזור אליו. לאחר-מכן, כאשר כמעט כל ספינת מעפילים נפלה בידי שומרי החוף הכריטיס, היה הכרח לרכוש את האגרות מלכתחילה (פירט נוסף להלן).¹

רכיש האגרות לא היה דבר של מה בכך. באיטליה, למשל, מכירת אגרות הייתה תחת פיקוחם של שלטונות צבא הכיבוש שלאחר המלחמה, ורכישת האגרות הייתה מתורת רק לחמינים איטלקים. על פי רוב נרכשו האגרות על שמות חכרי התנועה המלוצית שודו עולים ארצה, כלי שהשלוטונות יוכלו לגלות לאחרי-מכן את מקום-המצאם. באירופה היו כמה למוסד סוכני אגרות שבעזרתם נרכשו אגרות. "הגנה".²

ברכות הימים היו רובן של האגרות הישנות, איטלקיות, צרפתיות, תורכיות, יונויות ואחרות, ומיעוטן אגרות אמריקניות, כמו אגרות הנוסעים "פריזנט וורפילי". שהפליגה מצרפת תחת השם "אקסודוס" ביולי-1947. ממו-כך נרכשו בארצות-הברית שוברת הקרח "נורדלנד" שהפליגה תחת השם "מדריגה ויהר" דיס" מרומניה-בולגריה עם 2,664 מעפילים. לכסוף נרכשו בארצות-הברית שתי האגרות הגדולות "פאן-יקוק" ו"פאן-קישנס", שהצילו על-ספונן כדצמבר 1947 15,200 מעפילים ושמותיהן הוסבו ל"עצמאות" ו"קייבין גליות".

לאחר קניית האגרות היה מגיע שלב התקנתן להפקידו. בשלב הזה היה צדיך לשמור עליהן שלא תיפגענה בידי מחבלים, כריטיס או ערביים כדי להחמיא את האגרות ליעודיה, צדיך היה להקים בהן מביי-עץ מאמיים לקליטת הנוסעים, כי כדור-הכלל היו אלה אגרות משא. לא היה מקום לשבת, והמעפילים היו שוכבים על דרגשי

שכן על האגרות שודי "עשטר" - משטר אוכל, משטר מימ, משמעת תנועה וכיוצא באלה. כמעט על כורחם היו האנשים שלובים זה בזה, חברים לאבל ולשמחה, ובעיקר לשלילות, שכן הם ראו בהפלגתם כאגרות הכלת-חוקות שליליות, קטע ממאבק כולל יותר.

על האגרות נמצאו משפחות, חבורות נוער חלוציות ואף ילדים ללא ליווי משפחותיהם. בכל אגרה סודרו דרגשים שאפשר היה לשכב עליהם, לא לשבת. כאשר האוורור היה חקין, הייתה הרגשת הנוסעים נוחה יותר. אך היו לפעמים תקלות מכניות והאוורור לא פעל. השירותים היו מסודרים לפעמים, ובמקרים רבים לא. אנשי המוסד המלווים הקפידו כי בכל אגרה יימצאו לפחות רופא אחד ובריאות הגדולות היו כמה דופאים. אך קיד גם מקרי מוות. מפעם לפעם נערכו טקסי קבורה בלב ים בין המתים היו לא מעט ילדים. למרות הצפיפות נתאפשרה תמיד התפילה לאנשים שומרי מצוות. קבלת השבת הייתה מנהג קבוע על האגרות.

המפגש של המעפילים עם הצוות הישראלי על הספינות היה למקור התרגשות עבורם. כל הזואה של המפקדים או המלווים היחה עבורם בהחנית צג, והם קיבלוה מתוך רצון או הכרח.

הכנת המעפילים, כטרם ותוך-כדי הפלגה, למאבק עם הכריטיס התקבלה באהדה. המעפילים ראו במאבק זה מאבקם שהזא מכון לפתיחת שערי ארץ-ישראל לפני יהודים. לראשי הקבוצות מבין המעפילים היו מפקידים מוגדרים ככל הנוגע למאבק שיחולל על האגרות, כאשר הכריטיס יתקרב אליהן.

את ההעפלה נשאו המעפילים על גבם: הם נאבקו, סבלו, וגילו גבורה בתהליך הכמעט-המוני של ההעפלה בתקופה שלאחר מלחמת העולם השנייה. אף אלה מניניהם שעלו על הסיפונים מלווים בפחד מפני טעויות, מגפות, התנגשות עם הכריטיס, הפכו כדודך-ככל במהלך ההפלגה חלק מהבורח מעפילים לחמה.

מערכת הקשר במוסד לעלייה ב'

רשת של חתנות אלוות מיוחדת קישרה את הנוסעים באירופה עם המשרד המרכזי של המוסד לעלייה ב' בתל-אביב, ורשת ה"גדעונים". חתנות הקשר הראשונות הקימו באיטליה, ולאחר-מכן הוקמה חתנה ראשית באחד מפרכי פאריס. נציגי המוסד הגיעו עם השלטונות הצרפתיים להסכם לפיו החרי להמשיך בשידוריהם בהנשי שיתחייבו לפענח כל מברק כחמב הסתרים שהמוסד השתמש בו. כאשר יידרש על-ידי חידות ההאזה של הברלשת המרכיות שפעלה במשרד הפנים הצרפתי. מערכת זו איפשרה קשר בין אגרות המעפילים לשני המרכיבים באיטליה ובצרפת ולאורך, וכן בכיוון התפיד.

ה"גדעונים" מילאו תפקידים רבים ושונים. הם ליוו כל אגרה וקיימו קשר מתמיד בינה לבין החוף. הם שירתו את המתלקה המדינית של הסוכנות היהודית, ולשם-כך קיימו חתנת האוונה בלונדון, שאליה היו מגיעים מברקי אלוות מההנהלה בארץ-ישראל.

פעילי המוסד נאלצו לדאוג לכך שהנוסעים יצויידו באשרדות-יעד (ביומן מדובר אלפי פעמים על "ודיעות", "שחלילה" - מילת המונח לאשרדות-יעד) לכל ארץ שהיא בעולם. הרשויות הימיות בארצות אלו היו מעילמוט עין ביחס לכשרותן. למשל, שר הפנים הצרפתי, ארוארד דה-פרה, כתב מפורשות למשרד החוץ אשר פנה בנודון למשרד הפנים: "משרד הפנים אינו חייב לכדוק כשרותן של אשרדות-יעד...". אנשי המוסד היו רוכשים דוגמת אשרה והיו מטביעים בכל פנקס נוסעים של המעפילים אשרות-יעד: אשרות אלו היו בעיקר לארצות דרום אמריקה. כותב השורות האלה, למשל, הטביע יחד עם עוד כמה ימאים 4,500 חתמות כאלו בפנקסי המסע של מעפילי "אקסודוס" בחודר השירותים במלון בפאריס. היו אלו אשרות-יעד מוזייפות לקולומביה. חתח לחץ הבריטים דרשו שלטונות יוגוסלביה, רומניה ובלגיה כי המעפילים שהפליגו מנעלהו יהיו מצויידים באשרדות-יעד כאלו.

האחרים באניות

בעיית הרכבת הצוותים לאניות המעפילים היתה קשה. ימאים ארצישראליים היו מעטים ולא נמצאו ביניהם בעלי מקצוע שיכלו לקבל עליהם הובלת ספינה כתגמול הקשים של ההעפלה. התפקידים הראשונים במעלה היו של רב החובל ושל המבואה הראשי. בין רב-החובלים היו שהתייחסו לעבודתם ולתפקידם כהכנה ואף כאהבה. היו שהחלהבו מההרפתקנות שבפניין, אך רובם היו מעוניינים בשכר הגבוה. רבים מהם הצטיינו באומץ לבם, אבל לפעמים היו מתגלים בחולשתם וכחוסר אחריותם כרגיע הסכנה הממוררים, והיה צורך להכריח אותם באומץ למלא את תפקידם. רבי החובלים והמלחים החרים שעלו על ספינות ההעפלה היו בני לאומים רבים: ספרדים, איטלקים, יוונים, הורכים ועוד. רבים מהם היו אותבי בצע ושיכורים, אבל בדרך-כלל קיבלו עליהם את עול המשמעת אפילו בחנואי הים הקשים. ביזמן המבצעים סיפורים רבים על כך. פרשה לעצמה היא עניין אוש הצוותים לאניות המוסד במארכסי. האניות ברובן נרשמו כאניות פאנאמיות. על-פי החוק היה המוסד חופשי להרכיב את הצוותים ממלטים המזווקים בכל נתינות שהיא. לא תמיד נמצאו כאלה המוכנים לעבוד בעבודה בלתי-חוקית - סכנת המעצר והעונש הצפוי הרחיעה רבים. אולם מפאת השפל בספנות, אפשר היה למצוא ביוון ובאיטליה ימאים המוכנים להסתכן ובלבד שלא ישארו מוכבילים. קושי בפני עצמו היה זרד הבאום מאוצרותיהם למארכסי.

הצורך בימאים מנוסים הביא את רב-החובל פוסטיניס (שעליו ידובר לחלו) לקשור קשרים עם פלטים ספרדים, אנשי הרפובליקה העצורים בצרפת מאז תבוסתם במלחמת האזרחים ערב מלחמת העולם. היו ביניהם ימאים רבים מכל הדגות, לרבות רב-חובלים, מאנשים אלה גוייסו לא מעטים לעבודה במוסד. הם עשו זאת לא רק ממטר הצורך להשתכר למחייבתם, אלא בשל אהדתם לעניין והעפלה.

מיטות. בלב ים הם יכלו כמובן לצאת לסיפון, אם היה עליז מקום. על סיפון האניות הותקנו סידורים סניטריים. היה הכרח גם לדאוג לאיזורים מחמים בחורי השינה שבהם הצטופפו מאות אנשים. אלה נאלצו לשהות לעיתים שעות ארוכות במחנה וכבפיות. בלי שיוותר להם לעלות לסיפון, כדי שלא לגלות את שיבה של האנטייה למסוסי הסיור הבריטיים ולאיתותיהם. ממו-כן היה צריך לרכוש סירות הצלה חגורות.

אנשי המוסד באיטליה, למשל, התקשרו עם מספנות איטלקיות בפורטונה (עלייד לה-ספעצה) ובסבונה (על-יד גואאה) שקיבלו על עצמן לכבצ בשכר את השינויים הדרושים באניות. אחד הכסיתים החשובים להתקנת האניות להעפלה היה במארכסי. בעיר הנמל הגדולה, במבדוקיה ובנמלים הקטנים הסמוכים לה נעשתה עבודה זו.

בתקופת זו של 1947, כאשר מטה המוסד בפאריס החליט על הפעלת אניות גדולות, היה ברור כי לא יהיה אפשרי להכין את האניות לתפקידן בנמלי מערב אירופה. אז פנה המוסד לארצות מזרח אירופה: יוגוסלביה, רומניה ובלגיה, וכאשר נתקבלה הסכמת השלטונות של ארצות אלו להפלגות מנמליהן, לא היה כל קושי בהכנת האניות. משחתחת בריטיות לא יכלו להיכנס לנמלים אלה, וגם לטוביהם של הבריטים לא היתה בהם דריסת רגל.

לאחר הכשרת האנייה להפלגה, רוכז המזון, המים והדלק, על-פי רוב למספר ימים כפול ממספר ימי ההפלגה המשוערים לארץ. אף-על-פי-כן, לעיתים היה המזון - וביחוד המים - אוכל עוד כטרם נשלמה ההפלגה.

כל ההכנות של האניות נעשו בידי צוות העובדים של המוסד ביבשה. בשנת 1945 היו רוב העוסקים בכך באיטליה קבוצה של חיילים מהארץ שישירתו כצבא הבריטי. רק לאחר הארוע של פרשת "לה-ספעצה", כאשר התגלה ברבים דבר השחתותם של חיילים במפעל ההעפלה, חזרו כולם ארצה. בשנת 1946-1947 הגיעו לאירופה שילחי המוסד שטיפלו בכל הנושא הזה.

פרק מיוחד היה הבאת המעפילים לנמלי ההפלגה. במערב אירופה הובאו המעפילים בדרך "הבריחה" שפעלה באירופה או בדרכים "ספליטיים" על-ידי קבלת הסכמת השלטונות כמו בצרפת. לעיתים היו המעפילים מובאים למפריצות נידחים, והעלאתם על הספינה נעשתה במהירות כדי למנוע חקירות ודרישות מיוחדות מצד השלטונות. על המארגנים הוטלה דאגה מיוחדת לנשים הרות ומינקיות שלעיתים מספרן היה גדול למדי.

לכל אורך יזמן המבצעים אפשר לקרוא על הלכטים והמאבקים לרכישת האניות, מקומן עד ההפלגה, השגת הדלק, המזון, חגורות ההצלה, וכדו-ב. הוא הדבר לגבי השגת ההסכמה מצד השלטונות לעצם ההפלגה. והדבר נוגע גם למערב אירופה וגם למזרח.

הבריטים הפעילו מאמצים דיפלומטיים מירכיים לבלום את הפלגת האניות של המוסד במערב אירופה ובמזרח. אחת התחבולות של הבריטים היתה להצביע בוודאות כי האניות תפלגנה לארץ-ישראל.

איש אחד תפקידו היה לספל רק בענייני האנשים ובצורכיהם: איש שני תפקידו היה לספל בעניינים הדיניים ולהשגיח על חבר העובדים, לקשר אתם יחסים ולהיות אתר-אי על הזהירות ואת-כך על הזהירה על התוף, כאשר היה זה וז' אנייה קטנה שאפשר היה להתחיתה על אחד מחופי הארץ."

תפקידו של המלווה היה חשוב ואחר-איי ביותר, לא רק להשגיח על רכב-החובל הזר, קציניו ופלוגתו, אלא גם ללמוד ממנו. עליו הוטל לדאוג לאירגון המפעלים במחנות לקראת עלייתם על האנוחה, להכנות לעלייה, להפשרת האנוחה וקליטת האנשים ולכתיבת החוק והקמת הקשר מהחוף אל האנייה. לעיתים נבחר חוף הפלגה לאור התייעצות עם שירותי הביטחון של ארץ ההפלגה, שהמליצו על חוף יציב שאינו חשוף לעיני הכוללת הכריטיית.

אניות המפעלים לא הפליגו בנתיבי הים הרגילים, שהרי בהם היו צפויים ליפול ברשות המודיעין של השלטונות הכריטיים. רוב האנוחה הפליגו דרך הים האירגיאני מצפון לאי כרתים, משם כיון האי סקורפנטו לירדוס לכו איננו שבחתי-כית, ומשם דרומה לקצהו המזרחי של האי קפריסין. מכאן הייתה ספינת המעפ"י לים מתגנבת אל מול חופי לכונו ונוסעת במקביל אל מקום ההורדה שהועדו לה מפיקי הפעולה בארץ. האנוחה הגדולות היו מלוות במשתחמות כריטיית או אפילו במסוסי סוור של חול האוויר הכריטי מוצע צאתן מהנמל באירופה. רוב האנוחה והגדולות היו פונות לחופה, כי היה ברור שאין להן סיכוי לעלות על חוף כלשהו ולחורר את המפעלים.

המלווים היו אחראים גם להכין את המפעלים להגנתם למשמרות החילים והמלחים הכריטיים, הן הכנה פסיכולוגית והן אימון מוקדם בכלי נשק קור, קופסאות החכות של כשר, מקלות וכי"צ: הללו שימשו נשק הגנתו לכדי-טוב שהיו עליהם על אנוחה המפעלים בנמל חופה ולעיתים גם בכלים. המלחים תכננו את המערכה באנייה: גידור הסיפון, חלוקה לקבוצות לחמים לפי החוכי-נית והטלת תפקידים עליהם, הכשרת האנייה לעמידה בפני מתקפות וסגירתה מפני חזירת גאזים, ביצור תאי ההגנה וקליקל המנוע כאשר האנייה נתפסה. כאשר אנייה נתפסה בידי הכריטיים, נעשו מאמצים להבריח ממנה-אם המלווים או למנות את זיהויים ואת עצירתם.

ביומן המבצעים יומן מקום נרחב לכל פעולות הצוות הזר, הימאים והמלווים הישראליים.

הכיסוסים הימיים

ה"כוונה" המבצעית של הפלוגות מצרפת שכנה בעיר הנמל מארסיי שלחוף הים התיכון. האחר-איי על הכיסוס באותה תקופה, סוף שנה 1945 ואילך, היה שמרייה צמודת. (שמרייה התחזה במארסיי לפליט: התגורר בדירה קטנטנת בבית גדול השוכן על גבעה, בצלו של צוק. כדי להגיע אליו צריך היה לטפס כמאה מדלגות.) נציגי הסוכנות היהודית בצרפת, וביניהם רות (עליאב) קליגור, פתחו באותם חודשים בהעברת פליטים לצרפת, תפקיד שהמוסד נטל על עצמו

בשלב מאוחר יותר כאשר נרכשו האנוחה הגדולות באירצות-הבריית ובקנדה החל המוסד לעלייה ב' לגייס שם יורדי-ים יהודים. הימאות לא הייתה מקצוע יהודי גם באמריקה. אחד הימאים האמריקניים היה מתלוצץ ואומר: "עובדה היא שכאשר משה רבנו בצאת היהודים מצרפת היה צריך לחצות את ים סוף, הוא פנה לאלוהים שיישב לו את הים". מרבית המלחים היהודים היו מאלה שקיבלו את הכשרתם בשנות מלחמת העולם השנייה, כששירתו בצי המלחמה האמריקני-ני. חלק מהמלחים גויסו מקרב חניכי המנועות התלוציות בארצות-הברית. הם היו מלאי רצון טוב, אבל רובם היו מחוסרי כל ידיעה בעבודת הים (כיום היים ברחבי אירצות-הבריית למעלה מנאחיים מתגדבים יהודיים ששירתו באניות והתפעלה. הם הקימו אירגון ונפגשים בארץ מדי פעם)

גיוסם של המלחים האמריקנים נעשה באמצעות משרד שנשא את השם "שירות תעסוקה ארצישאלי". המשרד גייס קציני ים, קשרים, מכונאים ומלוחדי מלחים. משרד זה כאמורים היה קשור ישירות אל ה"הגנה" שפעלה בארצות-הברית מקיץ 1945 בקבוצה חשאית, מאורגנת היטב ומנוהטת בידי שילחים מן הארץ. חשע אניה העפלה שהובל במועם של יורדי-ים יהודים מארצות-הברית, בהן "אקסודוס" ושני ה"פאנים".

מספר המתגדבים לפעולות ההעפלה בקרב הנוער היהודי באמריקה עלה על הדרוש, אף שהגזים התנהלה במחמרת וללא פריסומת. אחת הבעיות שעמדו לפני האחראים לאנוחה ההעפלה הייתה גורל המלחים במקרה של נפילת האנייה בידי הכריטיים. הבחירה הייתה בין המסרות למשטרה ולחיליים, שגוררה אחריה העמדה לריץ וכלאה כבית-סוהר לזמנים ארוכים, לכן המשרכות בקהל המעפ"י לים, שגורדה חיי סבל במחנות עתלית וקפריסין.

תופעה מאוחרת בתולדות ההעפלה הייתה הופעתם של ימאים ארצישאליים מנוסים מדרגות רב-חובל ומטה, שקיבלו עליהם אחריות מלאה או חלקית להובלת האנוחה. אם כי כבר מראשיית ההעפלה השתתפו ימאים ארץ-ישראליים בכל הפלגה.

במסורת הפלוגה הימית של הפלמ"ח (הפל"ים) נערכו כל העת קורסים של חובלים (או קציני אנוחה). הקורס הרשון נערך עוד בשנות מלחמת העולם. בקורס השני שעמשד כארכבעה חודשים נחננו שיעורים בנושט, בימאות, כמטי-אורולוגיה, בחוקי הים, באותות ים וכעבודת חובלים. קורס החובלים שליש נפתח ב-15 במרץ 1946. אולם עיקר ההשתלמות הייתה בעצם עבודתם המשותפת עם הימאים הורבים באניות.

מכיון שלא היה אפשר לחכות מהצוות הזר שיטפל בקהל המפעלים המצטופים עד אפס מקום באנייה, ולעיתים לא היה אפשר לסמור עליה שיעמוד בכל התלאות הצפויות לו מטעם החוק, נלוו לכל אנייה שליחי ה"הגנה". באנוחה הקטנות היו אלה שניים - המלווה או מפקד האנייה ואיש הקשר (ה"גדעוני"). באניות הגדולות הלך מספר המלווים וגדל, והתפקידים נחלקו ביניהם. אחד המלווים באניות מספרי: "הצורה שבה עבדנו היא, ליעת, טובה מאוד ועילתה.

כפיהם על אציוניזם היו, כי ככל הנראה עומדות להעמיד נשק - עיסוק בלתי חוקי ובלתי מקובל אף על אודותי המפעל מקרב הצרפתים. המוסד נאלץ חזיר להסי ביר את עצמו במוסדות הממשלתיים הצרפתיים. הקשר בין נציגי המוסד בפאריס עם ה-D.S.T. הובא לידי כך, שנציג אותו שירות במאריס ידע על פעולות המוסד. אנשיו הבהירו לפקיד הממשל את הדרוש הקשרים בין אנשי הריגול הנגדי לבין המוסד המהיר הודו אפילו המהיר עם מכרזי צרפתי לחפש נציגי המוסד במאריס, חגי אבריאלי והמחבר, שיצאו עם מכרזי צרפתי לחפש מקום מתאים להלגת אניית מעפילים. נעצרו. המכרזי היה "על הכוונה" של המשטרה המקומית. לאחר 24 שעות במעצר, שוחררו נציגי המוסד, וזאת לאחר שהם מסרו למשטרה הצרפתית את מספר הטלפון הישור של ראש ה-D.S.T. במאריס. הבריטים ארבו וגם לא סלדו מכל תחבולה: יום אחד ניגשו סוכני בריטית אל סוכן אניות יווני שעבד עם המוסד והציע לו כסף רב תמורת המצאת ידיעות על פעולות המוסד. היווני נרמס. הוא הכטיח בשכופעה לשמריה צמרת להימנע מפגישות נוספות עם האנגלים.

רכישת האניות על ידי אנשי המוסד במאריס לא בוצעה על פי קו אחיד. דרך הרכש הוואמה לניכרות. לפני המלחמה עבד המוסד בעיקר עם אניות חכרות והחשולם היה "לפי נפש": סיכון האנייה מוטל היה על בעליה. עתה, פיתחו שיטות עבודה גמישות יותר. כך, למשל, כמה אניות נרכשו בכפשי המוסד. באחרות - קיבלו בעלי האניות סכום מסוים עבור ה"הובלה". היו אף מקרים בהם נחכרו אניות במעריף של "משלום לנפש", בידיעה מוסכמת מראש כי כסבם זה כלל מחיר האנייה. אנשי הים של המוסד, למדו לאמוד במדויק את שווייה של אנייה, כמו גם את ההוצאות הכרוכות בהתקנתו להפלגה. בכל עיסוק מסוג זה הושאר לבעל האנייה הפיתיון - אם כלי-השייט ינצל מהחמרה, הוא ישאר דרכו של הבעלים, למרות ששולמה לו התמורה. היה זה מעין משחק מזל, והוא משך את ליבם של בעלי האניות. שקיזו לכות ב"זכייה הנגדלה". בפועל, רק אניות מלכות הצליחו להתחמק מידי הבריטים. היו מקרים בהם נרכשו הכלים על בסיס חוזה עם המוכר - כדוגמת ה"גוי" היווני - שבאמצעותו הם נרכשו והיו לרכוש המוסד.

רכישת קבוצות גדולות של מעפילים במחנות המעבר במאריס וסביבותיה איפשר לאנשי הפלמ"ח, שנועדו לשמש כמלוויים באניות המפלילות לארץ, שהות להכיר את האנשים עמהם ישנו את הפלגה בטרם יעלו על סיפון אניית המעפילים. כך יכלו לעמוד על סיכום להתחמק על בעיותיהם. היכרות מקדומת זו סייעה לצמיחה יחס אמוני מצד יושבי המחנות אל אנשי הפלמ"ח. האנון הזה הקל על הטלת המרות וקיום משטר של משמעת קפדנית. החינוכי כל-כך לקיומם של סודי חיים נאותים במחנה, וכל שכן בעת הפלגה באנייה. במבט לאחור ניתן לקבוע, כי נכונותם של הנוסעים להסתגל לתנאים הקשים באניות הושגה לא בתוקף משמעת פורמלית, אלא על יסוד אמוני שהפליטים המעפילים רחשו לשלילים מן הארץ, אך גם - ואולי בעיקר - משום שהשלילים היו הן

כשלב מאוחר יותר. בצרפת הלכה ונתמקצה עתודה לעלייה והעפלה עם שמריה צמרת ("ירד") פעלו שליחים נוספים - חנו גייסמר (פרנו) אבי שווארץ מקירוב דפנה, חגי אבריאלי מנאות מרדכי, "מוסקוביץ מאלונים, יהשע כהר מגינסור ואברהם אבישי מכות השיטה.

תוכניתו של שמריה היחה להקים מחנות מעפילים בארורי החוף, ולשכן בהם את הקיבוצים והגדעונים שהמחינו לאניות המעפילים.

שמריה צמרת לא ראה את תפקידו כמוביל להפעלת הכסיס במאריס. הוא חתר לכך שיוצרי כסם כסיס ימי מרכזי של המוסד, אשר ישראל את המפעל כולו, יספק אניות לכל מקום שתחדישנה, אפילו לשלוחה באיטליה, שהיתה אוטונומית בפעולתה במסגרת המוסד. תפישתו של שמריה נתקבלה על ידי המוסד.

כשנתקבלו אניות הרכש הראשונות מארצות-הברית הן הופנו למאריס. כאן הותקנו, שופצו וצויידו ככל הדרוש לשמש אניות מעפילים. בהמשך, נקשרו קשרים עם יוונים שהתגודדו במאריס, וכראשם רכ-חובל בדימוס בשם ניקולא פוסטיני. היה זה אדם בעל ניסיון ימי, ובעל שיקול דעת. הוא הצטרף לפעולות המוסד בעיקר מתוך מניעים אידיאליסטיים. כמתודה הפך יועץ המוסד בענייני ימאות, בשאלות טכניות של התקנת האניות, איחור מספנות המוכנות לתחשירותם לאניות המוסד, שכירת ימאים וכן במשא-ומתן לקניית אניות או להכריתן. בדיונים מעין אלה הסמוך להופיע נציגי המוסד, ובחור סכנה הגו על האנטרסטים של המפעל מפני תאות הכצע של בני-ארצו. המוסד שילם לו משכורת צנועה בלבד. במאריס "צילה" שמריה גם את סוכן האניות, צרפתי מן הצפון בשם מאי. עד מהרה הוכנס זה לעובי הקורה של הפעילות. עוד שירת את ענייני המוסד כנאמנת ג'ז בהרלייה, יהודי מקומי, אשר המתחרה הצרפתי לשעבר, שהתמסר לעבודת המוסד בלב ונפש. אנשי הכסיס נעזרו ביחודי נוסף, טאן, גם הוא מאנשי ה"רזיסנס", ובעל קשרים מועילים עם אחדים מאנשי השלטון המקומי.

המצאת אספקה לאניות היחה אן, בתקופת הצנע החמור בצרפת, אחת הבעיות הקשות: קשה היה לקבל מן השלטונות היחרי להקצבה של מאות מנות מזון לאניות, שאינו רשומות כאניות נוסעים. בהרלייה הצליח להתגבר על קשיים אלה, ואף מצא דרך להעלות על האניות אנשי-צוות ללא תעודות, לספק דלק ולמלא את שאר צרכים - וכל זאת כלי להזדקק למטבע זר, דבר חשוב כשעלצמו.

המשורר של המוסד במאריס שכן בקומה השנייה של משורר נסיעות קטן בשם Oceanic של מר פיאר, קונסול פאנאמה לשעבר. המשורר היה צר, חקרתו נמוכה, ובו מקום לשני שולחנות בלבד. הכניסה למשורר של המוסד עברה דרך משורר הנסיעות, הפעילים, המלוויים, מפקדי-המחנות, והאחיים - היו נפגשים במשרדו של בהרלייה, ומכאן נהגו העניינים.

הבריטים לא נחז ולא שקטו. הם פיתחו נגד המוסד רשת ריגול עניפה והלשינו על כל פעילות, או איש מוסד, בפני השלטונות הצרפתיים. הנימוק השגור יחזר

המלחמה הפך הארגון למממן העיקרי של ההפעלה, המועטת כשעצמה. תמאס ברת של הגזינט בהפעלה נמאפשרה עקב הגבנות הגדולה שגילו י ארצות-הברית אחרי המלחמה לתרום ישירות למעשים שנועדו להצלות אחיהם באירופה.

הסיכום בין המוסד לבין הגזינט היה רופף ובעל אופי מקומי, הוא לא גובש מעולם ללדי הסכם עקרוני תחום ותחום. בקיץ 1945 התנהל במקומות שונים באירופה, בארץ-ישראל ובארצות-הברית מגעים בין אנשי המוסד לבין נציגי הגזינט. במגעים אלה נטלו חלק מטעם הגזינט – ג'י שווארץ, ג'רלס פאסמן, סאלי מאייר והרב רב קצק, ומצד המוסד – שאול, יוסף ברפל, פינז גינובוברג וואב שינר. פעמים נטלו חלק בדיונים גם הנציגים המקומיים של המוסד כרמז ניה ואיטליה. אין לכנות מגעים אלה משא-ומתן. שתי סכנות עיקריות לכך: האחת – הקשרים הפורמאליים של הגזינט לנושא ארץ-ישראל העליליה נעשו כאמצעות הסוכנות היהודית. גובר ההגלה הסוכנות היהודית, אליעזר קפלן, היה היחיד שהוסמך להגיע לסיכומים כספיים עם הגזינט. האחת – לא היה זה מדרכו של שאול לעסוק בדקדוקי פורמאליים, מה גם שהיה לו כסיס להניח שישו של קפלן אל זרד פעולתו של המוסד מסייג.

אנשי המוסד לא נכנעו להלכידות של משבר. הם המשיכו ליוזם ולפעול. בראשית 1946 הוחלט כמרכי המוסד בפאריס לפתוח בתנופה חדשה. סוכס על ארבעה נתיבי פעולה: 1. רכישת אניות גדולות; 2. הרחבת הפעילות, דהיינו מציאת נמלי הפלגה נוספים באירופה המערבית וארצות הנללאן; 3. עשיית מאמץ מחודש לגיוס כספים מהגזינט, מהמוסדות הנבחרים וממקורות "ישר כיים" נוספים; 4. טיפול בהשגת הלוואות מנורמים פרטיים, בארצות-הברית ובמדינות אירופאיות נאחרת.

אמרים ועושים. בראשית 1946 הוטל על וואב שינר ("דני") שפעל בארצות-הברית, לטפל ברכישת אניות עבור המוסד. כדי להתגבר על מפשלותם ליגאליים ובאילוף של שמירה על התשאות, הוקמה בנייריורק חברה פאן-אמריקנית, בשם F. B. M. התכרה היחה קשורה עם מומחים בעלי ניסיון אשר שמשו כיועצים מקצועיים ותמרו מידידותיהם לעניין המשותף. בלסו בהם מורים גינובובג, בן למשפחה העוסקת שנים רבות בעסקי אניות, וג'י בוקסבאום. הם הגישו את עזרתם לשינר ככל לכ ובכוחם לב.

הרכישה הראשונה היחה שתי קורבטות (אניות משחית קטנות) קנדיות ששנת בנייתן 1944. המחלות, כמוזנמם, היה 150 אלף דולרים. בנוסף, סוכס כוה בערך השקע בהתקנת והכנתן לשאת על סיפונן נוסעים. בעתיד הפכו אלו לאניות המעיליים "פרידנט וג'ורד" ו"הגנה". את האנייה "פרידנט וורפלד" – לימים, "אקסודוס" – אנייה שנבנתה בשנת 1928, רכש שינר באמצעות סוחר אניות יהודי, שמואל דירקטור. את 50 אלף הדולר הדורשים עבור הארבישה תרמו ידידי ההגנה בארצות-הברית. מקור כספי אחר היה קישור עם יהודים עתירי-הון בעלי לכ פתוח באירופה עצמה.

במתנה הנו על האנייה, בתנאים הדומים לאלה בהם חיו המפעילים עצמם. מקורות מומון הועלפלה: הגזינט ואורגונים יהודיים אחרים ברפוס הרבים של יומן המבצעים של המוסד לעלייה בי אפשו לקרוא על העניית המספית של המוסד. השיחות הטלפוניות ממשרד המוסד בפאריס ואלי מלאח בקייאת למימון. הכתובת העיקרית לקייאת אלו היא "ברג", הוא פינז גינובובג, גובר המוסד בגזבה. פעמים אין ספור מוזכר "השתחרר". הכוונה לג'י שווארץ שהיה כאחת שנה מנהל ארגון הגזינט באירופה, אלו הפנו בקשות מימון רבות.

בעת מלחמת העולם השנייה פעלה ביישוב בארץ 'מגביח' ההתגייסות וההי-לה" והיא היחה באותה עת אחד המקורות הכספיים של המוסד. הקריאה אל הצבוח בארץ לתרום למגביח זו היחה פשוטה עד כדי בנאלות, כדברי שאול שאמר, כי הצלת יהודים קודמת לשיקולים כספיים: "אין שאלה של השקעות כספיות כמידה שיש סיכויים להצלה". הנחה זו שהיחה מליסדות המגביח בשנות המלחמה, העתקה עמה, בשלהי המלחמה האחריה, ישירות לצורכי ההפעלה. ההגלה נמסת עמה כהגלה שארית הפלטה וכרוכה מעתה בעלייה. גולדה מאיר, המפוכחת והמעשית, היחה בתקופה הדה מהמנוג'ים שנתכעו לצאת לות-לארץ כדי למצוא פתרונות מעשיים למישוש משאת נפשנו. נוכח התמיעה להפעיל מגביח גדולה כדי לממן את ההפעלה העלה גולדה, בין השאר, את ההשנות האלו: היישוב מיעה את כוחו בהתגייסות כספית לצורך ההפעלה. מספר המתמקקים מתרומה למגביח הולך רוב. והסיפוס: "חברי ההסתדרות התגדלו במשך שש שנים לשמור את הדרכים היותר נראים, רוחות של דרכון על המצב במחנות העקורים כבר לא כל-כך משפיע עליהם". למרות הקשיים התליט הוועד הפועל של ההסתדרות להמשיך במגביח ואף להגבירה.

משכונסה פעילות ההפעלה לתנופה, חרגו הסכומים שנודרשו כהדבה מיכולתו של היישוב בארץ-ישראל. ספק הוא אם ניתן היה לגייס, גם כתקופות שבתו נמגלחה נכונות רבה ביישוב, סכומי עתק כאלה.

מקובל היחה על מנהיגות תנועת העבודה והאמרה: "בראשית היחה המעשה", כלומר, המעשה קדם ליעיון. ואם כך – הדין במקורות המימון להפעלה צריך להיות משני בחשיבותו, בהשוואה למטרה, בין שרק לאחר שקובעים מטרה מעשית יוצאים לחפש אחר המשאבים – הכסף.

מדינות של שאול עולה, כי חלקה של הסוכנות היהודית במימון פעילות המוסד ב"תקופה זו לא עלה על 25% מסלל ההוצאות". הדובר הדגיש כי בתוך סכום זה, 25 האחוזים, נכללו הכספים שונאספו על-ידי "מגביח ההתגייסות וההצלה", ואלה שהתקצו על-ידי כל הגורמים הציוניים, עיריות ואורגונים כלכליים ישרי כיים. עם זאת מדפי יומן המבצעים ניתן להיווכח: החלק המכריע במימון ההפעלה נקף לכות ארגון יהודי-אמריקני – הגזינט. עוד בתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה תמך הגזינט בהפעלה. במהלך

הגודל של הצעתם, אך סברו כי שעת ההכנות לקונגרס היא שעה מאומה להפעיל לחצים על מקבלי ההחלטות. זו השעה בה לא יתכחש אף מנהיג ציוני לעליית יהודים לארץ-ישראל. נציגי המוסד ידעו לנצל את השעה בהפעילם את מנהיגי היישוב והתנועה הציונית לשם הפעלת לחץ על הגוינים, מה עוד שעמיה מדובר בתוכנית של העברת עם על פני ימים למולדתו, ולא על "כמה ספינות קטנות המהוות סרף קל לבריסיס", הגוינט למעשה. לגבי יתירת המסכום היו מחלקות מהמסכום המוכנס ב"הכנה" אכן הגיע למולדתו. לגבי יתירת המסכום היו מחלקות ופרשנויות. התנופה בהעפלה הייתה לעובדה.

באתר מזרחי מוכיח שאלו את העלייה של פעילות המוסד בחקופת המלה-מה. על-פי סיכומיו סך ההוצאות המנהליות של המוסד היה כשיעור של 3.2%, ואילו ההוצאות ששולמו עבור הקיום האישי של השליחים לא עלו על 1% מכלל הקציב המוסד. הדעת נותנת, כי מסכום הוצאות זה – בו נכללו במשך הזמן גם קיום מערכת תקשורת ואחזקת סניפי משנה על-פני ארבע יבשות – ובצד אלו – שעדיין הוצאות הכבדות ביותר היו עבור רכישת אניות וציודן, נבצד אלו – השוחד, ההוצאות שקדמו לחקובלים, הכתיבו את קצב העבודה. כשיעור עבודה מסוג זה לא היה סיכוי למערכת כלכלית ממוסדת. החקיצב שהזכו מאוחר יותר והתכוון לכסות את הגרעון תיאר מאון שלילי, מאון שהלך וגדל. הפער בין ההוצאות להכנסות לא נסגר.

המוסד הביא עמו לאוצר מדינת-ישראל לכשקמה חוב כספי. אך מי יוכל להעריך את זכותו בהעלאת שארית הפליטה ובמאבק על הקמת המדינה?

סיכום מפעל ההעפלה בשנת 1947

ההעפלה מאיטליה

הגיטושים הראשונים להידוש ההעפלה מאירופה עם סיום מלחמת העולם השנייה, נעשו על-ידי אנשי המוסד באיטליה. איטליה נבחרה ככלל יחידות הצבה וארציאדאליה שתנו בה. קבוצות חיילים יהודיים טפלו מאז תום המלחמה בפליטים היהודים; הושיטו להם עזרה, לימדום עברית והכשרום לעלייה. החיילים אף לקחו חלק בארגון עלייתם של הנציגים ארצה, כדרכים ליגאליות וליגאליות-למחצה.

הקושי הראשון בו נתקל המוסד בפעילותו באיזור היה קשור בהימצאותו של צבא כרכוש בריטי באיטליה, ובמיוחד בעוכרה שהבריטים שלטו על צד האגרות האטליקיות. מצב זה איפשר למוסד לרכוש רק אניות קטנות. שלא היו כפיקוח עם סיום המלחמה, בשנת 1945, הפליגו מאיטליה שש אניות מפעילים (שתיים מהרות הפליגו מיוון). כל השמונה הצליחו להגיע אל חופי הארץ ולהוריד בחשאי את הנוסעים.

שכועות מספר לאחר תום המלחמה, הגיע לאיטליה יהודה ארזי (יאלודי), איש

ב-2 בדצמבר 1945 קרא טוכן ימי כשיחה טלפונית את יהודה ארזי לביא לנגואה, כדי לראות בנמל ספינת מטען מברזל, במעמס 150 טונות, בעלת כסן גדולה ומרובעת, שאפשר להחזיק בה מדפי-עץ רבים. ארזי היה מרוצה מן ההצעה, והשליש מייד דמי-קדימה על חשבון הרכישה. כאשר חתם על החוזה הכוין רעיון במוחו: על האנייה להגיע לחופי ארץ-ישראל בליל 24 בדצמבר, ליל-הג'ומלה. הוא סבר, כי שום משמר בריטי לא יצא בלילה שבוה לסויה, ולכן מרובים יותר, הסיכויים שהפליטים ירדו אל החוף ללא תקלה. לכן דאג ארזי לזירוז ההכנות. באותו יום, לאחר שהכטיה לסוכן בי רכוש את הספינה, חזר ארזי למילאנו והזעיק אליו את ישראל ליכרטרסקין, שלבנת פריאר ועדה סירי לטכס צעה כיצד ניתן להשיג את הכסף כדי לקנות את האנייה ולצידה. לצורך זה נקקו ל-40,000 דולר כמותון. עדה סירי השיבה את ההלוואה מאנשים פריטים שנשיא הקהילה היהודית באיטליה, רפאל קנטוני, הצגה בפניהם. היתה זו האנייה "אנדרטה", שלילמים נודעה כאניית המעפילים "חנה סנשי".

מספך שגויס בארץ והועבר לאיטליה בפברואר 1946, נרכשה ב-50 אלק לשיש האנייה "פדה", אנייה נפכה של 650 טון שביניהמה נסמיהה זה עתה. האנייה נרכשה בכיול עבור אשר איטלקיה והעסקה נרשמה על שמה. האשה ידעה את המטרה לשמה נרכשה האנייה ונאמה לכך. לימים תהיה אנייה זו מעורבת באחת מהפרשות המסעירות בתנועת ההעפלה, "פרשת לה-ספציה". לבי אנשי המוסד העיקר היה העשייה. כל שכן שמדובר על ביצוע ההלטה מפורשת על הגבדה החנופה. כאשר הוכרחו לפתור בעיות מיידיות, נטלו הלוואה וגלגלו חובות. פעם בפעם גילו נדבן מקומי, והטילו על קהילה יהודית לערוב לאשראי. החובות הלכו ותפחו, וכאשר החוב תפח עד ששוב לא היה ניתן לגלגלו באמצעות גובר המוסד, נטלו את הערימה האימתנית של שטרי ההחתיים בות שהצטברה והניחו אותה על פתחם של אנשי הנהלת הסוכנות – אליעזר פפלן וכר גוריון.

מנהיגי היישוב והסוכנות לא היו מאשרים מהשיטה, אלא שיכולתם לזעום עליה היתה מוגבלת; הלא זו אותה שיטה שהנהיגו הם עצמם ביישוב למן ימי העלייה השנייה, וכאן הלא מדובר בעלייה שהייתה צופר הנפש. אין לחאר הנהגה ציונית שאינה מותחת את עצמה עד בלות למען עליית יהודים ארצה. המצוקה הכספית המתמדת הביאה את אנשי המוסד לחזור ולגלגל את שאלת מקורות המימון של ההעפלה אל הגוינט. הפעם מונחות היו ביסוד המשא-ומתן תוכניות שהביאו בחשבון, כי מספר המעפילים יעלה על 1,500 מפעילים לתוך דש. אותם מהביגים בניגוינט שאהדו את דרך ההעפלה, חברו אל חברים בעלי דעה דומה בהנהלת הסוכנות ואלו נסתייעו באנשי המוסד. בתוצאה מהבידורים סוכם, ושוב בעל-פה, "מזכר הבנה" בין הגוינט לבין המוסד.

לקראת הקונגרס הציוני הבי"ב הוכנה במרכז המוסד הצעת מקיצי, שעיקרה רכישת אניות במחיר כולל של מיליון דולר. אנשי המוסד היו מודעים לסדר

צומת לתנועת הפלילים שנהרגו אל חופי הפלגה, משם אף פעלו מרכזי כל התנועות והארגונים היהודיים. בעיר הנמל הדרומית בארץ, הותיר אריז גרעין שליליים בקיאים ומנוסים, כמו משה נוסקין, ישראל ספיר ושמוריה צמרת. אלה המשיכו בעבודה אשר התה אינטנסיבית ביותר באזור זה.¹ אנשי מרכז השלוה קבעו את מקום ישיבתם במעדון החיילים העבריים כממטה ליד כיכר הקתדראלה של מילאנו. את המעדון נהלה עדה סירני כממורה של מעדון חיילים. המקום שימש כנקודת מפגש בין אנשי מחנות הפלילים השהיהם כאיטליה לבין אנשי המוסד.

בסביבות העיר נרכשה וילה והוקמה בה תחנת האלחוט שקישורה את הפעילים באיטליה עם "ארצ" (מדכו המוסד לעלייה ב'). ועם האגודות המפעילות בים. הקמתה של רשת קשר אלחוטי זה, ראשיתה בניגוס ארכעה בחורים ארצישראלים ששירתו ביחידת "המהנדסים המלכותיים לציד מוצנני מים" 544, שחנתה בנאפולי. בחורים אלה קיבלו משיך קשר מידי חיילים המשרתים בכריגדה. לפי הדגם שלן, בנו משיורים נוספים. משיורים שמאלה נשלחו לאחרי-מכן לשלוחות המוסד בצרפת, בלגיה, רומניה ויוון. בדרך זו הקים קשר אלחוטי בין מרכזי הפעולה השונים באיטליה, ובתוך החתום באיטליה נוצר הקשר למרכז בתל-אביב. על מעבדה זו, בה הורכבו המכשירים פיקה משה ירושלמי, שניוני היה "מרי".

הפעולה מרומניה ובולגריה

היתה זו אגודת המפעילים Smys, לאחר-מכן "מס נורדאוי", אשר פתחה את סדרת אגודות המוסד אשר הפליגו מאזור ההשפעה הסובייטי. היא הקדימה בתודשיים את הפלגתה של אגודת המפעילים "ההגנה". הממשל הצבאי הסובייטי טי נהג עם אנשי המוסד כרומניה ובלגריה בהבנה, אף הושיט עזרה פעילה ככל הקשור להכנות ולהפגה ובהיבאת המפעילים אל נמלי הפלגה.

המארגונים היהודיים הראשיים ברומניה היו ה"ציונים", ציסן, רודליק, בני-שישתי, קפוצאנו, לדרר, דן ואודיבון. המארגונים הקומוניסטים היו בודנרנאש, המוכיר הכללי של נשיאות המעצה והאש המשתרה הפוליטית החשאית, בנוצרי-אן, ראש מחלקת ביטחון המדינה, דן (בנראה ללא קשר לדן ה"ציוני"), ראש מחלקת הפיקוח על הורים מטעם מניסטרויון הפנים.

הקבוצה הציונית לא קיימה יחסים ישירים עם הרוסים, אלא עם בודנרנאש, אשר הרוסים נתנו בו אמון מלא. בנוצרי-אן דן עבדו כבחיירת העולים ובהכנת תעודת מסע קולקטיבית. לדרר רודליק עסקו בהכנת וייזום מוזיזופות, בדרך כלל למדינה זרומ-אמריקאית, אשר הגיעו בדרך-כלל מאוה שווא מקור בלתי-מוסמך בבודפשט. הנציב הרשמי של המשד הארצישראלית (מחלקת העלייה), מר ימפולסקי, ללא ספק תמך ככול, אך היה נזהר מאוד שלא להתבלט. משה אויבון, נחין ארצישראלית, היה ממנה כנראה על הכספים מח"ל והוא מסרם לדן מהצלב האדום הרומני שארגן "מפעל צדקה" זה.

הגנה ותיק, שהסתתר בטרם צאתו את הארץ משך חודשים רבים לפני הבלשתי הבריטית, לאחר כשלושה של פעולת רכש בה השתתף. מכות אישיות, תפיס ארובי מקום מרכזי בחבורת העושים בהפעלה באיטליה.^א היה זה אליהו גולומב שהחליט, כי יש להבריח את יהודה לאיטליה ולהפקירו שם על רכש נשק ועל הפעלה כאחת-שאל לא היה מאושר מהחלטה זו. בספרו כתב: "לא היה זה מקרה יוצא דופן שאליהו היה מחליט החלטה, ואף נגיש לבצורת, מכלי להימלך אף לא בתכריו הקורבנים הנוגעים בדבר. אודה, כשהגוי עה אלי הדיעה על החלטתו של אליהו גולומב היו לי ספקות: מחר לומר - ספקות תמורים אם יהודה ארזי הוא האיש הנכון למלאכת ההפעלה. בפגשתי עמו, בטרם יצא לדרך, אמרתי לו בגילוי-לב ובהצדקה: "יעד תעסק בעליית יהודים - והלא אתה אוהב את הרובים יותר מאשר את היהודים".

לשמתחיל ולאושרי - תחבדו ספקותי. יהודה גילה את מלוא כוחו במלאכת ההפעלה. כאן פרש את כנפיו.^ב יהודה נולד בלודז' שבפולין. בנית הנריינו שררה רוח ציונית מובהקת. ב-1924 עלו הוריו ארצה, ואחריהם עלו יתר בני-המשפחה. בסוף 1925 יצא יהודה עם חבורי לגימנסיה הרצליה לעבוד כסליח כנשים בנגלי. בשנת 1926 החגיטי למשטרת המנדט. מ-1936 ועד פרוץ מלחמת העולם, ריכזו את פעולת הרכש של ההגנה בפולין. כאשר נודע על עיסוקו לשלטונות הבריטיים, הוצא נגדו פקודת-מעצר.

יש עדיין בהכנת מקורות זיקתו של אדם כיהודה למפעל ההפעלה: "לא ראיתי בהפעלה הצלח נפש סתם. הגעתי לרעיון זה כאשר נואשתי מהכס עם האג גלים. שוחחתי הרבה עם אליהו גולומב שעמד בראש ההגנה באותה עת. דעמנו המשותפת היתה: העלייה אינה מטרה לעצמה, אלא מחליף לצורת לחימה אחת. חסרונו נגד הבריטים לא יולך אותנו רחוק. ראינו לאן הגיעו הבריטים בחיפשי המשק בקיבוץ גזר. ראינו לאן הם מכוונים: והם הגיעו לכך שעצרו, ביוני 1946, את המנהיגות. חשבתי: איך אפשר למצוא צורה לחימה שתמך את החיים לבריטים ובהתמדה. ואמרת: חסרה על-ידי עלייה ב'. כמובן, שתהיה כזה גם תועלת בעצם העלאת יהודים ארצה. זה היה הקו שהחוויתי לעצמי וזה עם אליהו גולומב בשנת 1944, כשהחלטנו שאני יוצא לעבוד בענייני עלייה ב'".

כחתילת יולי 1945 הגיעה לאיטליה עדה סירני. עדה, רעייתו של אצטו סירני, חלקי מאיטליה, ממייסדי קיבוץ גבעת ברנני שהצנח מעבר לקורי הארוב, נוספה נוספה במחנה דבא. עד מהרה הצטרפה עדה לעבודה. הרמוניה שררה בעבודה בין יהודה לעדה במשך השנתיים שעבדו בכפיפה אחת באיטליה, עד סוף אפריל 1947.¹ כהגיעו לאיטליה מצא ארזי קבוצה מוכשרת של שלוחים אשר פעלו מטעם המוסד. מרכז הכובד של פעילותם היה בנמלי זרום איטליה. לאחר ששקל יהודה, החליט ארזי להעביר את מרכז השלוחות צפונה, למילאנו. מילאנו שימשה כדבר,

מעלה על הדעת כי אפשרית החזרת מעפילים לארץ כמו רומניה: "מחוז לעובדה שאין הרומנים והרוסים משתפים פעולה אתנו בקשר למניעת הפליגה אנית בלתי-ליגאליות, הרי אין להעלות על הדעת שהסובייטים יסכימו כי אנית מלחמה בריטית עם מעפילים תורשינה להיכנס לנמל רומני כמו קונסטנצה או סולינה, ועוד מרצינה להוריד מעפילים".

בפוטוקול ישיבת הוועדה הבינשמרדית לענייני ההגירה הכלת-ליגאלית לארץ-ישראל נאמר, כי הכריה מטכסים עצה כיצד לחסום את תנופת ההפעלה במסמך מארקטובר 1947 או מצאבים גם ההתיחסות זו: "יש לשגר לשגרירינו בסופיה ובקורשט הוראה כי יפנו אל שלטונות בולגריה ורומניה בתביעה למנוע את הפלטתן של שתי אניות המעפילים "פאן יורק" ו"פאן קרנסט" המתכוונות להגיע 8,000 איש על כל אחת מהן". כידוע, נשללה בריטניה במאמציה - האניות יצאו לדרך. הבריטים, למרות אי-ההצלחה, המשיכו להפעיל "מהלכים דיפלומטיים". שגריר בריטניה בסופיה התקף באיגרת ממוענת אל שלטונות בולגריה, על אשר המירו לשתי האניות להפליג. השגריר אף השתמש בנימק, כי בריטניה לא תצביע בעד קבלתה של בולגריה לאירגון האומות המאוחדות אם תמשיך בולגריה לסייע לעלייה הפלתי-ליגאלית.

"מכס נורדא" נלכדה על-ידי הצי הבריטי ב-13.5.1946 בחופי ארץ-ישראל, כשעל סיפונה 1,666 מעפילים. ממסמכים בריטיים אנו למדים, כי עוד באקטור מר 1945 היו בידי שירותי הביטחון הבריטיים ידיעה מדויקת על תנועתה. בראשית אפריל דווחה האדמיראליות כי האנייה מתחילה להעלות על סיפונה, כנמל קונסטנצה שבירומניה, מאות מעפילים. מיד עם הפלגתה נצפתה על-ידי מטוס בריטי שעשה כטיסת סיוור מעל הים. בהתקובה אל מול קיסריה הופנתה אליה המשחתת הבריטית Jervis שיצרה עמה קשר. בדרך של רב-זווית של המשחתת מובנה אנייה המעפילים כ"אויב". התנהל דרישה בשפה האנגלית בין שתי האניות בעזרת רמקול ומגבר-קול. המעפילים הצהירו על כוונתם להגיע לארץ-ישראל בכל מחיר. כל אותה עת שיטה "מכס נורדא" באופן בלתי-יציב, הן מבחינת כוונת הן מבחינת מהירות. הימה בכך סכנה. על Jervis החלו בהכנות להפעלה כוח כדי לעלות על אניית המעפילים.

ההפעלה מיונסולכיה

הקשר בין היישוב וה"הגנה" עם יוגוסלביה החל בתקופת מלחמת העולם השנייה, שעה שב-1943 צנחו אל כסיס הפרטרונים ביוגוסלביה צנחנים ארצי-ישראלים. אחת ממטרותיהם של הצנחנים הימה להחפור במדינות הכבושות וליצור קשר עם היהדות המקומית. מפעל ההצנחה של אנשי הארץ מאחורי קווי האויב הגרמני נמאמש על-ידי הקשר של נציגי המחלקה המדינית בסוכנות היהודית עם מחלקה מיוחדת בשירותי הביטחון הבריטיים. במאי 1943 הוצנעו אי-שם ביוגוסלביה הצנחן הראשון, פרץ רונברג. לאחר-מכן הגיעו ליוגוסלביה צנחנים נוספים, וכיניהם גם חנה סנש.

מיניסטריין הפנים הרומני, שפעל לפי הוראות של בודנברג, סיפל בתנועה זו, כלי להדלק למיניסטריין החוץ, אשר בדרך-כלל היה הרשות היהודית שהעניקה דרכונים וויזות. בדרך-אש לא נמז אמן במיניסטריין החוץ וכעניין הזה פשוט התעלם מקיומו.

ממשלת בריטניה לא שבעה נחת כאשר זיהתה את המצב לאשורתי. נציגי בריטניה עשו מאמצים דיפלומטיים בלתי-נלאים לחסום את פעולתם של אנשי המוסד, אך ללא הועיל. ברומניה הוז מוכנים להרין את המצב אילו נקלעו ניצולי השואה ולחמי החרות בארץ-ישראל.

בקשתו של נציג בריטניה בוועדת הפיקוח של בעלי-הברית ברומניה למנוע הפלגתה של האנייה "מכס נורדא", נתקבלה בסירובו של המרשל ז'קוב, בא-כחה של ברית-המנוע, שהסתמך על האשורת הסדירה למסוקיו ולא-רוגוואי שהיו בידי נוסעי האנייה, ולא ראה כל צורך לעצורם. "המשלחת הצבאית שלני" אמר שגריר האנייה, ולא ראה כל צורך לעצורם. "המשלחת יעשתה כל שביכולתה למנוע ההפלגה - אך תשובת הסובייטים לא השאירה מקום לאינטרונציות נוספות מצדנו".

משד המלחמה הבריטי מצא לנכון להפיץ מסמך ובו ניסיון לסקור את יחס הסובייטים לנושא העלייה הבלתי-ליגאלית; אמנם לא היו בידי משרד-החוץ הבריטי הוכחות ברורות על סיוע הסובייטים במקרה של הפלגת הספינה "מכס נורדא" מרומניה, הייה שהסובייטים טענו כי לעולים היו אשרות חוקיות למסוקין, אך ברור היה כי ללא אישור הסובייטים הימה הפלגת האנייה בלתי-אפשרית.

לאר המחמתת הדברים הבריק שגריר בריטניה בבוקרשט למשרד-החוץ: "יש הכחות שבידי הציונים חוכמים להפלגת רבות מנמל קונסטנצה, רומניה, בעתיד הקרוב וכי ברור לכל כי החוכמה הונהגה בתיאום מלא עם השלטונות הסובייטיים".

מכדי המדינה לענייני הדנומינונים פנה ב-12.6.1946 לוועדה הבינשמרדית לענייני העלייה הבלתי-חוקית והציע, כי תהיה פנייה ישירה אל משרד-החוץ הסובייטי בתביעה להורות לנציג הצבא-האדום בבוקרשט למנוע הפלגות של אניות מעפילים מנמלי רומניה.

מאדך, נמצאו מוניאים בריטיים מפקחים אשר קלטו את תמונת המצב כמדוי-נות הגוש המזרחי. ביולי 1946 שיגר הנציב העליון לארץ-ישראל אל משרד-החוץ שלו מברק ובו, בין השאר הציע, לאלק "אניות עם מהגרים בלתי-ליגאלים לשוב לנמלי התפלגה שלהן מתוך לספינות שהפלגו מנמלי הבלקאן המפקחות על-ידי הסובייטים".

ברישום ישבת הממשלה בלונדון מופיעה הערה: "הסובייטים והרומנים אינם משתפים פעולה למניעת ההפלגות של אניות עם עולים בלתי-ליגאלים מנמלי מורה-אירופה".

שגריר בריטניה בבוקרשט טלגרף ב-2.10.1947 למשרד-החוץ, שהוא אינו

כמה וכמה מאנשי השלטון המרכזי. מרביתם רחשו כבוד למאבק של היישוב היהודי בארץ-ישראל ושיחמו עמו פעולה.

מלבד החילה עצמו אנשי טיטו ברצון לפניית אנשי המוסד להרשות לאניות מעפילים להפליג מנמלי יוגוסלביה, ואף ניאוחו להחיר את מעברם של יהודי רומניה דרך יוגוסלביה בדרום אל נמלי היציאה. יחסם האוהד של היוגוסלבים נבע מסיבותם אל הכרטיסים, אשר כימי מלחמת עולם לא הכירו בטיטו כמפקד ראשי של צבא הפרטיזנים, והמשיכו ב"רומניה לנרל" "פליטים" גם עם דראגו מיכאילוביץ, מפקד הצ'ינקים (הפרטיזנים) אשר מפעם לפעם שיתפו פעולה עם הצבא הגרמני במלחמתו נגד טיטו ואנשיו). היוגוסלבים גם ראו בעלייה ב"אח אחד מצ'יליי המאבק נגד האימפריאליזם. היוגוסלבים ראו בכרטיסים אמפריאלי-ליסטים ומדכאים - בעלי-כרית מימי המלחמה שחזרו לסדרם - וכפריטיזנים לשעבר חשו קרובה נפשית לעם קסן הנאבק באי"ב העולה עליו לאין שיעור במספרו ובכוחו.

לייבל באגרב ואהוד כבלג'רד, פתחו בהכנות להפעיל מערכת לוגיסטית ומדינית, כדי לזרז את יוגוסלביה בטיס לעלייה ב'. חברים נוספים הגיעו במהרה: מצרפת הועבר אפרים שולץ-שילה, שישב בבלג'רד ושימש מעין קונסול לקשרים עם השלטונות המרכזיים, יזבואת הצ'לית מארד", העיד לייבל. הגיע יאנק דז'יבינסקי ב"היהודה, אף הוא מוססה כעיתונאי. מקום מושבו היה בבבלג'רד, ושם עסק בעיקר בקשרים עם השלטונות היוגוסלביים. אליו הצטרף במהרה ישעיהו טרכטנברג'רדן. שייקה, כך קוראים לו חכרני עד היום, גויס מקיבוץ, ניר עם, לשרות המוסד והיה אחד מבין הצנחנים הארצישראליים שצנחו ב"רומניה, שם עסק באירגון העפלה עוד בעצם ימי המלחמה. שייקה דו נשאר בעינינו עד עמק לחור תקופת המדינה. הקשרים שהקים אז עם שלטר נות יוגוסלביה הביאו תועלת לא קטנה לענייני העלייה וההעפלה במשך שנים רבות. היתה זו אפוא חבורה של אנשים שמאחזריהם שנות פעולה במסגרת המוסד במדינות אחרות, ובתנאים מורכבים. במהלך העבודה הצטרפו אליהם פעילים מסוג אחר לגמרי - אנשים משארים בעול, ביניהם מוליה (שמואל) ב"רתיים הברחה והפכו להיות מנטואים לנושאים בעול, ביניהם מוליה (שמואל) ב"רתיים ומרדכי רייזמן. רצה המקרה וכחך זמן קצר המלכדו ביוגוסלביה שלושה חודשים של הרוזים, ללא תוכנו וללא פקודת מלמעלה: חיילים מהבריגדה שהצליחו לפלס דרכם מאשלה, הודדים מארץ-ישראל, רובם ממוצא מורח ארופי, ואנשי המוסד לעלייה ב'. באותה שנה ענפה החלו להגיע ליוגוסלביה, בצורה בלתי-מאורגנת, יהודים ממזרח אירופה. לאלה ואלה היתה מטרה משותפת: לצאת מיד לארץ-ישראל.

המקום בו נפגשו שלושת הורמים, תחילה באופן מקרי ובהמשך הזמן במעין "רשת" בלתי-רשמית, היה משרדו של דוד אלקלעי, נשיא הקהילה היהודית של יוגוסלביה, שנעשה שותף ובעל עצה טובה לאנשי המוסד. בהערכותיו את מניעי הסיעה של היוגוסלבים להעפלה כתב אהוד: "מוראות

הקשר של אנשי המוסד בנושא העלת יהודים ועלייה ב' החל שבתעות מעטים בלבד לאחר כניסת הצבא-האדום לבלקאנים. מאנשי המוסד לעלייה ב', אשר פעלו בקושטא במסגרת ועד ההצלה היישובי נשלחו משה אנשי ל"רומניה, ואני לבולגריה. אלינו הצטרפו במהרה יוסף קלרמן ואהרון ב"רנסן, שנכנסו לבלקא-נים דרך בולגריה. כמותם עשה גם יוסף ורון.

בדצמבר 1944 הצלחתי להגיע מטופיה לבלג'רד, בירת יוגוסלביה, ברכבת מיוחדת של קציני הצבא-האדום. היתה זה שבוע בלבד לאחר גירוש הגרמנים מחבל ארץ זה של יוגוסלביה. מטרות נסיעתי היו שתיים: לגלות מה עלה בגורל הצנחנים שצנחו בארץ זו, ולכונן אפשרויות של הפלגת אניות המעפילים מנמלי יוגוסלביה. הצלחתי להיפגש אישה עם המאשר של טיטו ולאחר שיהא קצרה עמו, הוצאתי בפני משה פיאדה, מהאידיאולוגים החשובים של השלטון החדש ביוגוסלביה ומקורב לטיטו כחבר מפלגת וחבר לגשק במלחמת הפרטיז-נים. במכתבי אל חכרים בארץ סיפרתי, כי הוכעה נכונות מצד משה פיאדה לסייע למוסד (אגב, הוא העדיף את המונח "תנועת המרי העברי") על-ידי מתן אפשרות לאניות מעפילים להפליג מנמלי יוגוסלביה לאחר שהחופים ינוקו ממוקשים המפוזרים בהם.

במרוצת שנת 1945-1946 התקבעה ביוגוסלביה חבורה של אנשי המוסד. לייבל (אריה) אברמובסקי הוא אשך הקים את שלוחת המוסד ביוגוסלביה, והיה ואיש המרכזי בה. לייבל היה בעל עבר כסחוני; בין השאר שירת ב"פלוגות חורף 1945 יצא לייבל מארץ-ישראל לדרך ארוכה. אף בהיותו משרש היטב בחיי קיבוץ, שמר לייבל על זיקה עמוקה ליהדות פולין בה צמח; הוא היה אחד הפעילים מסוג חדש, שגויסו למוסד. לייבל עלה ארצה מחוות-הכשרה של החלוצים בפולין, עוד כטרם פרצה המלחמה. כשנחת המלחמה לא מצא מנוח, לא יכרל לשבת בשקט בביתו, בקיבוץ משמר הים (אפק) הנמצא בסביבות חיפה ובעבודתו כסוואר בנמל חיפה. לייבל ביקש להחנוד לצבא הכרטיסי, אך הקיבוץ החליט אחרת - לייבל נשלח עם אחד מצוותי המוסד לבג'רד, לעזור ליהודי עיראק לארגן את עלייתם ארצה בעלייה ב'.

בדצמבר 1945 יצא לייבל את הארץ בניירות מוויפנים של חייל כרטיסי וכמדי טוראי - לפרטי-סניד, מצרים. שם עלה על אנייה אשר עשתה כשירות הצנח הבריטי. בדרך זו הגיע לאשלה, ומשם ללא תעודות, פנה אל עבר הגבול היוגוסלבי. הוא פגש את מדין, רכש מעיל חורף מרופט והחל "משחק" תפקיד של פליט, שנוצל כביכול ממחנה אבונה הידוע לשמצה שבאסטריה. משוכנס ליוגוסלביה נעצר על-ידי הברלשת היוגוסלביה. לאחר ביזור שוחרר כעבור 48 שעות. מאגוד המקהילות היהודיות ביוגוסלביה קיבל לייבל תעודת-הזדהות ר-ש. מית של פליט מפולין בשם לייבוביץ. מנחת החל לייבל אברמובסקי, במסווה של פליט, בפעולה. אהוד אבריאל הצטרף אליו במסווה של עיתונאי, והצליח לקשור קשרים עם פקידים בלשכת העיתונות הממשלתית היוגוסלביה, ועם

במחצית השנייה של שנת 1945 מתחילים להמריכו בצרפת, בנוסף ליהודים אורחי צרפת מלפני המלחמה, גם יהודים פליטים ועקורים, שהיו לפני המלחמה בארצות אחרות. ברם, הגל הגדול של עקורים החל עובר את צרפת שנה שנמללה היסטוריונית הפכו לכניסי פעולה של המוסד לעלייה ב'.
במארה 1946 יצאה את צרפת אייט המעפילים הראשונה, "תל-חי", ובאפריל 1948 "נתשוך", האחורונה בהן. בסך הכל יצאו מנמלי צרפת 14 אניות של המוסד. מספר רב של אניות נספות הותקנו וצויזו בכניסי המוסד בצרפת ומשם יצאו לנמלי הפלגה אחרים להעלות נוסעים. האנייה היחידה של אירגון המקורב לאצ"ל שיצאה כתקופה זו, "כז-הכס", גם היא הפלגה מצרפת.

התעלה מצפון-אפריקה

הקשרים אשר רקמו חילילים יהודים מארץ-ישראל, המשתרעים במסגרת היחידות הפלשתינאיות בצבא הבריטי, בוסו שותתם בצפון-אפריקה עם היחידות המקוריות, לא הניבו עלייה מיידית ארצה. אולם דיווחיהם ארצה על הקהילות היהודיות באלג'יר, תוניס ומארוקו הביאו אל תודעת העוסקים בעלייה, כי יש לעשות אף בארצות אלו למען אירגון העלייה. במהרה נתברר כי בקהילות היהודיות מצויים חוגים מאורגנים בהם פועמת רוח ציונית חלוצית; אלו עשויים לשמש לאחר שיוקם עמדם קשר, לכיסו עליו תישען הפעולה הציונית, והעלליה ארצה תעמד במוקד פעילות זו.

בעוד משומה לב היישוב והיחידות העולמית נתונה היחה לאירופה, שם הלכה והתבהרה תמונת המצב העגומה של היחידות בימי השואה, לא נשכחה היורה הצפון-אפריקנית. במחצית השנייה של שנת 1944 יצא דוד שאלתיאל לשליחות משים הנהלת המסונות היהודית. ממכתבו של ראש מחלקת העלייה בסוכנות אל שאלתיאל עולה, כי עיקר השליחות שהוטלה עליו היה קשור בנושא העלייה. מאלג'יר דיווח שאלתיאל למחלקת המדיניות של הסוכנות ולאחד אבריאל בוועד ההגלה בקושטא. בדיווחים קרא למהר בשיגור שליחים לצפון-אפריקה. כעבור חודשים מספר חזר לנושא וכתיב: "ברצוני להוכיח לכם עוד פעם, שבצורך היחידות המרוקאניות, בלי טיפול מצדנו, לא רק תהיה אבודה לארץ, אלא פשוט תלך לאבדון. אני מסרתי כאן בלונדון דו"ח מפורט על המצב של היחידות הזו ודרשתי לאחוז באמצעים. אבל כלפיך אני חוזר על דרישתי לשלוח שליחי החלוק לארצות אפריקה הצפונית, ולהקים בעיר אלג'יר נציגות רשמית של הסוכנות היהודית, אשר בתפקידה לא רק לעורר ולכוון את החיים היהודיים והציוניים, אלא גם להיות השופר המגן של היחידות הצפון-אפריקנית כלפי השלטון הצרפתי ומוסדות בינלאומיים". עותקים מהמכתבות זו הובאו לדיעבד של שאל, אותו היה נוהג עד כה שניתן, להתחיק בתמונה מצב השליחות והעלייה.

באותה עת החלו המוסדות המוסמכים, לרבות המוסד לעלייה ב', לרכו את המאמץ באירופה. לפחות למראית עין, נדמה היה כי היחידות בארצות האיטליא

המלחמה היו טורים בוכרונם של הפקידים היוגוסלביים ובתורונת העם היוגוסלבי. כי הם נלחמו בנאצים ושילמו את מחיר הדמים על אומץ לבם. היוגוסלבים ראו בעיניהם איך מושמדות הקהילות היהודיות על-ידי גירודים המוניים והוצאה להורג. וטוב יותר מעמים אחרים הבינו ללבם של השרדדים, המסרבים לחזור לבתיהם אחרי שהפכו כתי-קבורות. תמיכה במחחרת היהודית בארץ-ישראל נראתה בעיני הפרטיזנים היוגוסלבים דבר טבעי, המקביל למאבק שלהם לעצמאות לאומית".

המארשל טיטו היה האישי המכוני ביותר ב"זמקורטיות העממיות" בבלקאן, הודות לעבוד פפרטיון לוחם נגד הגרמנים, ומעורו חכריו להנהגה. טיטו עמר בלחץ בלתי-פוסק מצד הבריטים, שהבשו ממנו לננוע כניסת פלשים משארית הפליטה ליוגוסלביה, וכן לא להרשות הפלגות אגרות מעפילים מנמלי ארצו. אך לא רק אצל המנהיגים נהנה המוסד מאהדה עצומה, גם בעם היוגוסלבי ובין הפרטיזנים לשעבר, היה זה חיוני-למעשי המוסד. לא מעטים מלוחמים-אלה אלה הפכו לפקידים רשויים במקומות חיוניים כמו ברכבות וכנמלים והם הושיטו כל עזרה אפשרית.

התעלה מצרפת

ראשונים לשליחי העלייה מטעם הסוכנות היהודית לצרפת היו רוח עליאב (קילגר) ודוד שאלתיאל. חודשים ספורים לאחר פלישת בעלות-הברית לנורמנדי, באוגוסט 1944, יצא שאלתיאל את הארץ כשפניו מופנות לצרפת, שעדיין התנהלה בה קרבות. בדרכו עבר שאלתיאל בצפון-אפריקה ויצר קשרים עם אנשי "צרפת החופשית", אשר במהרה עברו למולדתם המשחררת. משם, דרך פרוגול שם פניו ללונדון. מלונדון שיגר מכתב אל זאב שרף, מהמחלקת המדינית של הסוכנות בירושלים: "...מכתב אני רק לוויחה הצרפתית. הסיכויים לקבלה טובים הם כי מטפלים מכאן, יארבלום בפארז' וגם הפעלה את הקשרים הלא-יהודיים אשר רכשתי לי בהיותי באלג'יר... ואשר נמצאים כעת בפא-ריז...". מכתב נוסף נשלח לאליהו דובקין, ראש מחלקת העלייה בסוכנות, שהיה צ"אגרת חשובה ("על-ידי הסוכנות היהודית ונודדו"). מפתחת המכתב אנו למותב-על מחלוקת בענייני סמכויות ונפישיות, כאשר דובקין קבע ונמצאות כי שאלתיאל יצא את הארץ בשליחות מתלקת העלייה ("שכונר חר וכל הוצאה-חיד משתלמות על-ידי מחלקת העלייה לצרפת, הרי ידוע לך שישנונו עלייה בענייני רשימות העלייה לצרפת, הרי ידוע לך שישנונו עלייה שמורים אצלנו לשרה זו... לצערנו לא קיבלנו עד היום כל ידיעה ברורה ממנו (מארבלום, אשר עסק כאור צרפתי, בענייני הסוכנות). פרט לידעות המגני-עות אלינו בעקפיז שאין עדיין אפשרות של טרנספורט לא חסר צרפת ולא מתוכה". דובקין סיפר לשאלתיאל על הקשיים בהשגת אניות כדי להעביר בהן עולים מצרפת ומשווייץ, לעומת זאת הוא לא היה סבור כי "ידין קשיים בהשגת כספים להוצאת הדרך".

כ', הורגשה גם פה, וכעיקר בקרב צעירי תנועות הנוער החלוציות. צפון-אפריקה נמצאה כמעט "על כף הדיד", מבחינת פרישת פעילותו של המוסד. חופיה סמולנסקי לכסיס הפעלה החשוב של המוסד במאסי. למרות זאת, קצת כאיחור הדרה לתדמיתם של פעילי המוסד האפשרות הגבוהה בקרב לוח היהודיות בצפון-אפריקה להשתלב בפעילות תנועת ההעפלה. ייתכן כי אחת הסיבות להכנסת צפון-אפריקה למפת פרישת הפעילות של המוסד היתה הרצון להפריך את טענת הבריטים, כי העלייה ארצה קשורה עם המצוקה הזמנית, לגירסתם, של יהדות אירופה. לפי טיעון זה, המוכח בספרו של יאני אברדוב (מתיכס נצלמים - על ההעפלה, במחצית, במזכר רבים, עמ' עמ' עמ', תל-אביב תשי"ז), נפתחה הפעילות בצפון-אפריקה כדי להוכיח שהעלייה איננה המוצא והפיתוח לחלואים ולנרדפים בלבד.

מבחינה מדויקת חזרה אלגייריה היתה לפורטסקוט של צרפת. היה בה שלטון צרפתי וכביאשו עמד מעין נציג אשר נשא את התואר: "המזכיר הכללי של ממשלת אלגייר". בשנים 1946-1947 היה פלאבון, שהיה נשוי ליהודייה, נציגה של צרפת באזור. השיחות, ובמיוחד שיחות הביטחון, היו מסונפים לשידורתי הפיטחון של צרפת. פלאבון הירבה לבטא את יחסו העויין לכריזמים ולערכים כאחד. כאשר סופר לאנשי השירותים הצרפתים כי המוסד מבקש להשיט אגרות מעפילים מנג'לי אלגייריה, מן הטעם שראוי לכוון את הפעילות ולהזדקף נמלי הפלגה, הזהירו שירותי הביטחון בפאריס את נציגי המוסד שם, ואף בקשום להימנע מהפעילות כאלה. שתי סיבות ענייניות הניעו את אנשי השירותים הצרפתיים: האחת, הם הכירו את הערכים וחששו מתגובתם למעשים מסוג זה. והאחרת, סובבים בריטים רבים פעלו בקרב האוכלוסייה הערבית.

עם זאת יש לציין, כי יחס השלטונות הצרפתיים בתוניסיה ובאלג'יריה לפעולת המוסד היה חיובי מעיקרו, ויכלבל שהכלל יתנהל בצורה", כפי שאמר איש שירותי הביטחון הצרפתי לאיש-קשר מטעם המוסד. השלטונות במארוקו, לעומת זה, גילו יחס עויין.

עוד בחודשים האחרונים של מלחמת העולם השנייה עלו מצפון-אפריקה קבוצות ועדות של חלוצים, עשו את הכשרתם בקיבוצי הקיבוץ המאוחד, והיו ברובם זיינים בין מקימי קיבוץ רגבים. בחורות וכחורים אלו שימשו כמקור מידע ומאגר לשילוחים אפשריים ליהדות המערב. מפי אחד מהם, אברהם צרפתי, נרשם באפריל 1946 דיווח על מצב תנועות-הנוער, בקשר לענייני עלייה מאפריקה הצפונית וכן הפלגה: "באים בחשבון לשלוחות מחברי המרכז החד-ניסי בכית השיטה, ה"ח"א צרפתי או "אברהם. האחריות בתנאים: נדיה כהן".

נירוש המעפילים מחופי הארץ למחנות המעצר במפריסין והצעה בדבר גירוש המעפילים לקפריסין חזרה ונדונה כמה וכמה פעמים בדרגים השונים בממשל הבריטי. ביימון המבצעים שלפנינו מוזכרת קפריסין

נרנית משלוה. לא נתמלחה בה נכונות מיוחדת לעלות ארצה, וכל שכן לא בדרך של העפלה. אלה שקראו נכונה את המונח המצב הבינו, כי במידה והיחסים בין היהודים לערבים בארץ-ישראל יחריפו, תהא לבן השלכה מיידיית על הקהילות היהודיות בארצות ערב. ושלוחה זו חסתבר במהירה בשלוות מודומה.

עולם שלום של מושגים השתנה אצל יהדות צפון-אפריקה בימי מלחמת העולם ובעקבותיה. צירופם של מספר גורמים הכיאו לידי שינוי זה. הכוללים שבנו-מים אלה היו: השפעת השואה, התעוררות ההכרה הלאומית כתוצאה ישירה ממנה, זכרון ימי שלטון ממשלת וישי, וההשלכות של התחדדות היחסים בין יהודים לערבים בארץ-ישראל על היחסים בין עדות אלו כמגרב. עם תום המלחמה החל, וכחור שאת, גל של התעוררות לאומית בקרב עמי מדינות אלו אשר היון את מאבקם לשחרור לאומי, ויהודים רבים החלו חוששים מיציאת צרפת את ממשכותיה בצפון-אפריקה.

דו"ח של ב' הל' סופר על התחדשות הפעילות הצינונית והרחבתה לאחר שהתבסס שלטון בעלות-הברית בשנת 1943. בשורה של ערים וערי-שדה הוקמו סניפי הפדרציה הצינונית. התנועה החלוצית, כשלהבולשת שבהן היתה "צעירי ציון (ג'ורדן)" בתוניס, החלה כהשכרת בני-נוער לעלייה. התניכרים למרו עברית, עסקו באימוני מגן ובהכשרה חקלאית. תנועת כית"ל הפעילה מערכות חינוכיות משלה.

הפדרציה הצינונית הידשה את פעילותה ב-1944, כראשון ועדה בת 11 ח-רים, שעסקה בענייני הקי"ל, קרן היסוד, הנוער וההסכרה. עד מהרה התברר שניגודי הדעות החריפים בין הזרמים השונים לא איפשרו עבודה רצופה ומתוק-נת. סלע המחלוקת העיקרית היה בדבר חלוקת הסטרטיפיקטום למועמדים לעלייה. נוכחות הצבא האמריקני במארוקו לא הצליחה להקשות את האווירה האנטי-שמית שהשרו פקידים וקצינים ששרדו מתקופת שלטון וישי, ועד לשנת 1945 רבו מקרי ההתעללות ביהודים.

גם כאלגייריה לא היה המצב טוב יותר - החקיקה האנטי-יהודית מתקופת שלטון וישי לא בטלה מאליה עם כיבוש המדינה על-ידי האמריקנים. היהדות המקומית, לרבות הפדרציה הצינונית שחידשה את פעילותה, נאבקה קשות כדי להחזיר לידיהם את זכויותיהם. באוקטובר וכו מאמצים אלו לוצלחות, זכויות היהודים - המבנות "פקודת כרמיה" - החוזרת: יהודי אלגייריה היו אזרחים שוויוניים, כלומר אזרחים צרפתיים, וכואת אלגייריה, היו מושכות במארוקו ובתוניס משום שמדינות אלה, שלא כמו אלגייריה, היו מושכות צרפתיות. הקהילות היהודיות יתמקדו בעניין העלייה ארצה. הכשרת היהודים, ובייחוד בני-נוער, לקראת העלייה, היתה דרושה מסיבה נוספת - וכואת לא היא שונה גורלם של יהודי צפון-אפריקה מגורל שארית הפלטה באירופה - שערי הארץ היו נעולים אם בפניהם; מכנס רשיונות העלייה אשר יכלה מחלוקת העלייה של הסוכנות להקצות ליהדות זו היתה מוצרית. מדיניותה של עלייה תי לפות, עלייה

בי 21 באוגוסט 1946 הוציאה ידיעה משמחה: שני מוקשי שיעון הודבקו לאנייה הבריטית "אמפיר ריוול" בידי אנשי התבלה של הפלמ"ח לאחר שחזרה מקפריסין ועגנה במרכז נמל חיפה, וחור שקוטרו כשני מטרים לאורד ומטר אחד לרוחב נבקע בצלעה.

מאוגוסט 1946 ועד הקמת מדינת ישראל במאי 1948 גירשו הבריטים מחיפה לקפריסין 52,000 מעפילים, על אף התנגדות אקטיבית של המעפילים בכל איידי נגד הגירוש.

מבחינה היסטורית יש לציין שתי עובדות:

א. מעפילי "אקסודוס" גורשו בידי הבריטים מחיפה לגרמניה; הבריטים המזוינים בימי הפלגה ה"פאנים" הביאו לרדי כך שגם אנשי המוסד לעלייה ב' הסכימו מראש ש-15,200 מעפילי "פאן-יורק" ו"פאן-קושט" יוסעו לקפריסין.

בשנת 1948, כאשר בארץ-ישראל התנהלו הקרבות המכריעים על גורל המדינה הציונית, ישבו בקפריסין אלפי בחורים צעירים, חיילים כוח של צבא ה"הגנה", והם כלואים ומנותקים מן החוץ שנשאו את נפשם להמצא בה. לשמור על רוחם הקרובה של אנשים אלה, להכניס לחיים כארץ, חיי מלחמה וחיי שלום, מיד עם צאתם מן המנה - זו הייתה חובת ה"הגנה" בקפריסין. לקראת יום הכרזת המדינה (14 במאי 1948) אורגנו המעפילים שבקפריסין בגדרות, חודש לאחר מכן הגיעה למחנות בקפריסין משלחת מטעם "צבא הגנה לישראל" לטפל בארגון האנשים ובגיוסם לצה"ל. רק באוגוסט 1948 עברה הנהלת המחנות מאנשי הפלמ"ח למשלחת רשמית של צה"ל. בנואר 1949 הודיע סוף שר החוץ הבריטי בוון על שחרור עצורי המחנות, ותוך חודש ימים נסתיימה פרשת קפריסין.

בסיכומו של דבר מילאה פעולת ה"הגנה" בקפריסין שני תפקידים ראשיים: א. במחנות העצורים עודד קיומו של גוף צבאי מאורגן את רוחם של המעפילים, ותרם רבות לחיזוקו של משטר הסדר והחוק ביניהם;

ב. כל המעפילים הגיעו לארץ כשהם מאומנים במידה מסוימת, מוכנים מבחינה נפשית להפקדם הצבאי ושולטים במידה כלשהי כשפה העברית.

על כמה אגיות מעפילים

יומן המבצעים מספר על 27 אגיות מעפילים שהפליגו בשנת 1947. היומן עצמו מסתיים בספטמבר 1947. לאחר פרשת "אקסודוס" פלג משה המוסד בפאריס ממקומות שונים, ותנאי המחלוקת הקשים יותר לא איפשרו לקשר ממשד מסודר. מאז "אקסודוס" ועד סוף שנת 1947 הפליגו 13 אגיות עם מעפילים ועל סיפון גס מגורשי "אקסודוס", רכישתן והכנתן של אגיות אלו מוזכרות ביומן המבצעים במרוצת כל שנת 1947.

(הכינוי בצופן לקפריסין הוא "רייסי") רק בזיקה של תפיסת ספינות המעפילים בידי הבריטים וחוסר-היכולת להזיזן לאירופה להפלגות נוספות, עובדה שגרמה לייקור מכצע ההפעלה. התשיבות הרכה שיחמשה לעניין ההפעלה הכיאה את הדייונים בנושא אל הפורום הכסיר ביותר, שבו נטלו חלק ראשי-הממשלה אטלי, שר החוץ בוון, הלורד הראשון של הימייה ומפקד הצבא במרוח התיוון.

כמה ימים אחרי שהחליט הקבינט הבריטי על מבצע "איגלי", מבצע גירוש המעפילים לקפריסין, כתב על כך ה"טיימס" הלונדוני, עיתון שייצג אז את עמדת ממשלת הוד-מלכותו בנושא העלייה על שני פניו, הליגאלי והבלתי-לגאלי. מהמאמר הראשי הכולט באריכותו אנו למדים על שני הקו שעליו החליט הקבינט. מדובר, מספר העיתון, בצעדים חדשים שיינקטו כמלחמה בהגירת הבלתי-לגאלית וכי "יחד עם הפעולה בארצות אירופה למניעת ההפלגות נקבע כי כל איייה אשר תילכך, נוסעה וישלחו לקפריסין".

ככל שמלחמתם של הבריטים בהעפלה גברה, הגבירו העוסקים במלאכה את פעולתם. משה הפלמ"ח שיגר הוראות חדשות למפקדי האגיות המלואים. צריך היה לכבדוק מתחדש את השיטות, לשנות את הטכסיסים, לעשות מאמצים חדשים. רכיב החובלים של אגיות המעפילים קיבלו פקודות לכוון את מרטופי אגיותיהם אל חופי מצרים או סוריה ורק ברגע האחרון לזנק לעבר חופי ארץ-ישראל. אחד מהתגלגלים שתוכנן והוצא אל הפועל היה העברת נוסעי אגיות לאגיות האחרות, סמור לגבולות שולשת המוליץ של המים הטריטוריאליים של הארץ. תרגיל זה נעשה פעמים רבות, על אף הסכנה הכרוכה בהעברת מאת נוסעים מאגיות לחברתה כל ים. בדרך זו ניצלו אחדות מהאגיות היותר טובות של המוסד ושימשו פעמים נוספות כהפלגות של מעפילים. לכידת רובן הגדול של האגיות לא שינתה במאומה את מספר האגיות ששלח המוסד.

בחור שלושיה ימים אחרי פרסום ההודעה הבריטית על הגירוש לקפריסין, הגיעו לחופי הארץ חמש אגיות מעפילים ("גיור", "הגריטה סולד", "חכבה רייד", "כתראל יפה" ו"כי"א") כשעל סיפונן 2,800 מעפילים. אגיות המעפילים האחרונה שמעפיליה הורשו להישאר במחנה מעצר בארץ-ישראל, לאחר שנוכו ממכתש-רשיונות העלייה, היו מעפילי האגיה "לטרון", שעל סיפונה היו 1,279 מעפילים.

באגיות הגירוש הראשונות המעפילים התנגדו בעוז להעברתם מאגיות המעפילים לאגיות הגירוש. מפקדת ה"הגנה" פנתה לחופי חיפה לזהרנות לחגובה. במקרה ב-13 באוגוסט 1946, הטילו הבריטים עוצר על כל השטח העירוני של חיפה. מפקדת ה"הגנה" עשתה הכנות מוקדמות להפרת העוצר, אך השלטונות הבריטיים לא ירפו להפרת העוצר בידי תושבי חיפה השוטרים והחיליים הכריטיים החקופי את המפגינים - פורצי העוצר - באלות ובקמתות רובים. א ונברד בת 19, נהרגה ותשעה אחריים נפצעו מכדורי תח-מקלעים; שניים מהנפצעים - זאב כרמי ומאיר מליץ - מתו כעבור זמן מה מפציעיהם.

להספייה באוסליה. עדה סירגי שהיתה אז האחריות לכיסוס המוסד באוסליה ציידה את "הנשיא" בולק וכלל הדרדוש, והיא הפליגה לכיוון פרט דה-בוק בחוף היס-התיכון של צרפת. אייק אהרנובויץ היה רכב-החובל של האנייה. ביומן המבצעים יש דפים רבים של שיחות טלפון עם "הרדיו" (שמריה צמרת מביית-השיטה, האחראי על בסיס המוסד בדרום צרפת) על הבאת המפעלים מארמניה לצרפת וההתקנות האחרונות להפליגה. ביומן המבצעים נרשם תאריך להפליגה: 10-ה ביולי 1947. "הנשיא" הפליגה לנמל ס' (הצופן לנמל הצרפתי סט, קרוב לנמל הספרדי).

אולם באותו יום כאשר כל המפעלים היו כבר על האנייה הגוטה הצרפתי וספינות הגרר היו מוכנים להוציא את "הנשיא" משטח הנמל למרחבי הים, נמסרה הפקודה מצד שלטונות צרפת: "עמדתו אין האנייה רשאית להפליג". באותו יום בשעה 10:00 הופיע מטוס בריטי וצילם את הגעשה בשטח הנמל. בחצות הלילה של אותו יום, 10 ביולי 1947, התנהלה כסלפון השיחה שלהלן ביני, מפאריס, לכין ויסי הראל מפקד האנייה:

פאריס - האל, האל, אנקש לדכר עם יוסי.

מאריס - מדבר יוסי.

פאריס - אני מדויער טופות שכל מאצנינו לאפשר הפלגת "הכל" עלייך משא ומתן עם השלטונות המרכזיים הצרפתיים ונכשלו. עליכם לצאת בכוחות עצמכם. עליכם להפליג ויהי מה. "סידורנו" כי יעצמו עין עם תעשורת. עליכם, לכן, להפליג ויהי מה בכל אפשרות שתמצא. אל תשעה לוויכוחים, זו הוראה, הבנתו?

מאריס - הכנתי.

פאריס - הכנתי

מאריס - הכנתי.

פאריס - חזק.

והספינה יצאה.

מחוק למים בטרטוריאליים של צרפת קידמה את פניה של "הנשיא" משחתת בריטית, למחרת נלוחה אליה הסיירת "אגוסק" ומפציץ בעל ארבעה מנועים תג מעליה בלי הרף. מפעם לפעם נוספו אניות משחית חדשות וליווי זה לא סר מן האנייה עד שהגיעה לקרבת חופי הארץ.

ביומן המבצעים אין למצוא כל עקבות למה שעבר על "אקסודוס" בדרכה לארץ. האנייה עמדה בקשר אלחוטי עם הארץ, ובארכיון המוסד לעלייה בי מצויים המברקים.

בי 18 ביולי, אור ליום שישי, החלה בנמל חיפה התקפת הצי הבריטי על 4,500 מעפילים חסרי-נשק, גברים נשים וטף. ההתקפה נפתחה בניגוד לחוק הימי הבינלאומי מחוק למים הטריטוריאליים של ארץ-ישראל, מול עזה. המש אניות משחית והסיירת "אגוסק" לקחו חלק במבצע זה. הבריטים החלו יורים כדורים ובמקלעים לעבר תא ההגה העליון שממנו התנהלה הספינה. לאחר-מכן נגשו

אנו נותנים כאן את רשימות כל האניות שהפליגו בי 1947. מצאנו לכנון לספר את עלילתן של מספר אניות בלבד, אשר לכל אחת מהן ייחוד בולט. המקורא שיעיין בדפי יומן המבצעים ישים לב כי לכל 27 אניות המפעלים שהפליגו בי 1947 היו שלושה שמות:

א. השם הרשמי שחתתיו האנייה נרכשה וכו' רשומה במברות הבליות: ב. הכינוי העברי שנקבע עם הפלגת האנייה מאירופה על מעפיליה (כינוי שניתן בדרך-כלל בידי שאול);

ג. שם הצופן שניתן לאנייה בשיחות הטלפון ובהתכתובות. ביומן המבצעים השתמשו בדרך-כלל בשם הצופן. אך כאשר במשדד המוסד בפאריס היה מקבל את השיחה או השיחות אדם שלא אמון על הצופן, היה משתמש בשם הרשמי של האנייה. היתה האונה מצד הבריטים לשיחות, ומקרה כזה היה מאפשר להם להתחקות אחר תנועת אניות התעפלה.

"אקסודוס" - "יצאות אירופה תשי"ז" (1947)

האנייה האמריקנית "פרודונט וורפילד" נבנתה בשנת 1928. היא נכנסה למעגל תנועת ההעפלה בנובמבר 1946 כאשר נרכשה בידי שליח המוסד בארצות-הברית. שם הצופן שניתן לאנייה זו היה "הנשיא". כאשר האנייה הפליגה מצרפת בי 11 ביולי 1947 עם 4,530 מעפילים, ניתן לה השם "אקסודוס" - "יצאות אירופה תשי"ז". הספינה נכתה לשם סמלי זה שהציע משה סנה ונתקבל על-דעת אנשי המוסד לעלייה בי. מעדותו של זאב שינד לפי שיחות הטלפון הרשומות ביומן המבצעים אנו למדים כי כעת שנרכשה היתה "קונה" כבת 30. מכונתיה היו טובות וחזקות, ולכן יכלה לעמוד במבחן רציני כבוא השעה. סגולותיה האחרות לפי היומן היו מהירות, נפח גדול ותנאים טובים לרוחלה אנשים - תנאים סניטריים נוחים, חדרי שירות מרווחים, מטבח מסודר למופת, דוררים לבישול, מקררים טובים, אולטי-שינה נרחבים וכו'. בגלל סגולות אלה היו אנשי המוסד להוטים לרכוש אותה. בארצות-הברית היה צריך שיגיד להחת-רות עם חברת סניעת שרצתה אף היא לקנות את "הנשיא" לשימוש בין המפרי-ציום הגדול של סין. באחת השיחות עם "דני" (מילת הצופן לשינד) הוא סיפר, כי רכש אותה במחיר גבוה.

לאחר זמן קצר היתה מוכנה להפליגה. אולם אז החלה התערבות הרצינית של הבריטים אשר "רדפנו החל מצעדניו הראשונים". האנייה נשלחה לאירופה עמוסה במצרי-כי מזון, מתקנות כדאי ומאוישת בצוות מלא. אותנו זמן גבר לחצם של הבריטים על ממשלת הנוודים שתחת דגלה הפליגה האנייה. ביומן המבצעים עוס בשיתוח הטלפונים הדיבור עם דני דיברו כל הזמן רישמו ביומן את האות "די" ממשלת הנוודים הורחת לקונסול שלה בניו-יורק להסיר את דגלה מעל "הנשיא".

לאחר 17 ימי נסיעה נכנסה "הנשיא" לנמל מאריס, אולם לפי יומן המבצעים ובהתאם למצב "המריני" נאלצה האנייה להימלט ונכנסה לנמל קסן שליד

שתי משתתפות ונגמו את הספינה משני צדדיה, עד שבקצו לוחות הסיפון העליון. תחת חיפוי הירייה פריצו חוליות מלחים, כשהמעפילים מקבלים את פניהם כ"נשק" הרגיל, קופסות שימורים, ברגים ותפוחי-אדמה. שלשה מהמלחים הבריטיים פריצו לתא ההגה וחללו מכים כאלותיהם את רב-החובל ואת ההגאים שנמצאו בו. קצינים יהודי אמריקני, ויליאם קרנשטיין, בן 24, מת מהפצעים כעבור זמן מה. המלחים המשיכו לעלות על הסיפון כשהם מכים ויורים בגנשים ובלידים. לקרבן הראשון נוספו שניים אחרים שמתו מפצעים: מרדכי בורמשטיין ורבי יעקובוביץ בן ה-15. עשרות פצועים מילאו את הסיפון העליון. בשתיים אחר הצהריים נכנסה "אקסודוס" לנמל חיפה ומיד פתחו הבריטים בהעברת המעפילים לאניות הגירוש הבריטיות "אושן ויגור", "אמפייר רייול" ו"ר'נימיד פארק".

המשלה הבריטית החליטה לשים קץ לתנועת ההעפלה בהזרתם של המפצי- לים אל הארץ שממנה הפליגו. הכוונה הייתה כפולה: להפסיק את זרם המפציילים ולעגוש את הארץ שהחירה להם להפליג מחופיה. ביומן המבצעים של סוף יולי 1947 אפשר לקרוא דפים רבים של פעילות במוסד בפאריס. בעצם הימים ששלש אניות הגירוש הבריטיות הפליגו לאירופה, ניהל מרכז המוסד מאבק פוליטי חריף בצרפת על גורלם של המעפילים. משרד החוץ הצרפתי נסה לקבל את תביעת הממשלה הבריטית ולהתיר את הורדתם של המעפילים שיציאתם מחופי צרפת הייתה בלתי-ליגאלית לפי טענת הבריטים. עם זאת התנגד משרד הפנים הצרפתי לתביעת הבריטים להכריח את המעפילים לרדת על אדמת צרפת. המוסד לעלייה ב' עמד על המשמר ובא בקשרים עם כל גורם שיכול היה לעזור בעניין זה.

החלטתו הראשונה של הקבינט הצרפתי הייתה, כי צרפת הנאמנה למסורתה מאז ומעולם תוסיף לשמש מקום מקלט לגרופים ותקבל את כל אנשי "אקסודוס" הנכונים להישאר בצרפת מריצונם הטוב. הממשלה הבריטית לא שכעה רצון משתי המילים: מריצונם הטוב. ביום קיץ לוהט, ב-29 ביולי, הגיעו לנמל פורט דה-בוק שלוש אניות הגירוש שנדדו 11 יום כים החיכוך. משלחת צרפתית יצאה אל הספינות. אנשי המוסד לעלייה ב' הצליחו לספח למשלחת שניים מאנשיהם, אותי ואת חנן זונבורן כמתורגמנים. כאשר הקריאו את הפנייה הצרפתית באוזני המעפילים שעל שלוש אניות הגירוש, הודיעו כל הנוסעים על סירובם לרדת.

החלו 24 ימי סבל. החום והמחנק לא איפשרו לנוסעים אפילו שינה. ב-18 באוגוסט הכריזו המעפילים על שביתת רעב. יומן המבצעים מתעד את הדיוחים בטלפון מפורט זה-בזה למשרד הראשי בפאריס, על המתרחש בתוך שלוש אניות הגירוש. הדברים ביומן חזורי כאב וגאווה כאחד. ב-21 באוגוסט פקעה סבלנותם של הבריטים לאחר שכל עיתונות העולם הוקיעה את התנהגותם. הם הודיעו למעפילים כי כל מי שלא ירד מהאניות עד השעה 6:00 ביום המחרת לא יוכל עו. לרדת כי בשעה זו תפלגנה הספינות

להמבורג שבגרמניה. לפני יציאת האניות נלוויתי, כשליח המוסד, לבא-כוח משרד הפנים הצרפתי כדי להיפרד מהמגורשים. מסרתו הודעה למעפילי שלוש האניות בשם "תנועת המרי העברי" ובשם היישוב בארץ-ישראל כי הם יהיו ראשונים לעלייה. ב-7 בספטמבר הגיעו שלוש אניות הגירוש לנמל המבורג. בקרב אנשי המוסד והמעפילים גברה הנטייה להגיב בחריפות על הורדת המעפילים על אדמת גרמניה. הם פנו לדוד בן-גוריון ששהה אז לרגל מושב הוועד הפועל הציוני בציריך, והוא הכריע נגד שיטת פעולה קיצונית. יומן המבצעים מצייין פעילות זו.

התוצאה הישירה של פרשת "אקסודוס" הייתה הפסקת הניסיון של הבריטים להחזיר את אניות המעפילים לאירופה. נוסעי אניות המוסד לעלייה ב' שהגיעו לארץ אחרי "אקסודוס", הועברו לקפריסין. שוב נתפסה ההעפלה בדעת הקהל העולמית כפצע שותת-דם חזק לשמים. העולם לא יכול היה לעבור עליה לסדר היום. קול זעקת מעפילי "אקסודוס" נשמע באולמות של לייק סקסט, באומות המאוחדות, שבין נידון כימים ההם גורלה המדינה של ארץ-ישראל.

אפיפיסי-יכין

מילת הצופן לספינה זו ביומן המבצעים הייתה "הפולשת". "הפולשת" הייתה אסדת פלישה משנות המלחמה שהותקנה לשמש אניית מעפילים. היא הפליגה מאיטליה עם 434 מעפילים, כחודש לאחר גירוש מעפילי "אקסודוס" לגרמניה. כערב יום החג השני של ראש-השנה, מספר אחד המעפילים, "ירדן מאות המעפילים מכלי הרקב על חוף בלחי ידוע. מתוך עלות הלילה התקדם כגוש קודר כלי שיט בלתי-מווהה. הספינה הורידה עוגן. שתי סירות הורדו ממנה וקרבו לחוף. המעפילים הועברו אל הספינה באמצעותן. מצב הרוח היה מרומם. הדעה הכללית הייתה כי נפרץ את המצור האנגלי - זה בטוח! האם מפקד מישוה? זו הייתה השאלה שנשמעה באולם הספינה. להלן התנאים "האידיאליים" להפלגת הספינה, כפי שהוכרו בפני כל הנוכחים:

1. האנגלים לא מתארים לעצמם שומן כה קצר לאחר "אקסודוס" שוב מפליגה ספינת מעפילים. השם "אפיפיסי-יכין" ניתן לספינה בגלל החזרתם של מעפילי "אקסודוס" לגרמניה.
 2. אין אנו מפליגים באנייה שמלפני המבול, בכל אניות המעפילים אשר מעוררות חשד. זאת היא פולשת שיצאה מהשירות. עתה לאחר מלחמת העולם השנייה מפליגות מאות כאלה בני הסחה.
 3. אנו נזכר לטוט במים רדודים, וכל משחתת מצי המצור לא תוכל להפריע לנו. ניגש עד לחוף, דלת הפלישה תיפתח, ואז פלישונו!"
- לאחר שבועיים של הפלגה החבר שהזכר לא כל-כך פשוט. הספינה התקרבה לחופי הארץ. המעפילים לא עלו לסיפון כדי שלא להתגלות. באחד הערבים טס

מעל הספינה מטוס, חג כמה פעמים, הסתלק ונעלם. כעבור כמה שעות הופיעה משחתת בריטית בשש. ודקוריה האירו בחוזקה והמקול רעם. כשם הוזק נדרשה הספינה לעצור ולאפשר לחיילים לעלות על הסיפון. "אף-על-פי-כן" המשיכה בהפלגתה וניסתה להתקרב לחוף. כעבור זמן קצר הופיעה שיטת שלמה. אחד המפעילים מספר: "כבוקר ראינו כי אנו מוקפים אנחת שניסו לחסום לנו את הדרך ולא לאפשר לנו להתקרב לחוף. הן שטו שרשרת וחצו את הדרך קרוב לחרטום הספינה. הספינה התנגשה במשחתת שחצתה לנו את הדרך. האניות התרחקו, כנראה להתיעצות, ואצלנו אחד משני המנועים הפסיק לעבוד. ברור היה כי הצעד הבא של האנגלים יהיה כיבוש הספינה. כל סיכוי לנצח לא היה לנו. אולם החלט להתנגד בכל האמצעים. הציד היחיד שהיה בידינו היו קופסות שימורים ובקבוקים. על החורן הונף דגל עברי ועל הגשר הורכב שלט: אניית ההגנה - "אף-על-פי-כן".

שתי משחתות בריטיות התקרבו משני צדי הספינה. הקרב היה קצר יחסית, אולם אכזרי מאוד. האנגלים הצליחו להשתלט על הספינה. היו להם מספר פצועים ואילו לנו הרג אחד - נוח גולדפרב. הכיאו אותנו לאניות גירוש בהן הפלגו לקפריסין".

כרבות והפכה הועלחה "אף-על-פי-כן" על החוף, הוצבה במבואות עיר הנמל חיפה והפכה למוזיאון התעלה.

כיומן המבצעים בחלק הגוגע לאיטליה אפשר לקרוא על הסינות השונים והלבטים (כן להפליג ב"פולשת", לא להפליג בה) שהיו לאנשי המוסד איטליה בקשר לספינה זו.

"רפיח"
 האנייה *Lochita* שנקראה אחר-כך "כנסת ישראל".
 ביה כמעט מוכנה להפלגה. גודלה היה 600 טון. היה לה מנוע זייל של שלושה צילינדרים ר"ר 350 כוחות סוס. היא הייתה צרה, ארוכה ושטוחה ולא מותאמת להפלגה עם אנשים בחורף.

בגלל חוסר מקום לא היה באנייה מטבח, אך לאחר דרישת המלווים סודר דוד בנפח 120 ליטר, שאיפשר לתת לנוסעים משהו חם לשחות במשך היום. תאורת חשמל היחה בכל קומה וקומה, ובכך התענקה לנוסעים תחושת רווחה וביטחון. מאוררים גדולים שהותקנו במחסנים סייעו לאנשים להתגבר על המחנק והצפיפות. בקרב הנוסעים לא הייתה מצוקת רעב, אך האוכל נמאס עד מהרה. לא הייתה אף חגורת הצלה באנייה. "כדי שיהיו חגורות הצלה, צריכים היינו לחכות יומיים וכנראה שלא יכלנו... פרט לשלוש סירות שיכלו להכיל 40 איש לא היה בספינה שום אמצעי הצלה.

מפקד הספינה היה גד לסקר שכינורו היה "חוצב". מלוויה היו צבי טייטל

המכונה "ניץ", דוד באומגרטרן המכונה "צנן" והגדעוני" היה אברהם ליכובסקי המכונה "ציד". כמריכו היו על הספינה 16 מלחים זרים. המפעילים הובאו ברוכס מהונגריה למתנה באגרב ומשם ברכבות לגמל פקאר. ב: 26 בנובמבר 1946 כשעה 12:00, הפליגה הספינה כשעל סיפונה 786 איש.

הנסיעה מהנמל ועד היציאה לים האדריאטי הפתוח ארכה חמישה ימים תמימים בכלל מזג-האוויר הסוער ומשום שהיה צורך לנווט בתעלות הצרות שכן האיים היוונים, שהיו זרועות במקומים מתקופת המלחמה. מטרת הנסיעה הייתה האי קמילה שם הייתה אמורה להתמין ספינה קטנה לשם העברת המלחים והמכונאים. בקמילה לא נמצאה שום ספינה. במשך יומיים הפליגה ספינה בין האיים כדי לאתרה. בינתיים הגיעה הודעה מיוון שהכלי חייב להיות בקמילה. היה צורך לטוש ולנווט בין האיים והתעלות כדי להגיע שנית לאי.

מכיון שהערב ירד ולא הייתה אפשרות להגיע אל האי כלילה, הוחלט לעגון במשך הלילה באי סיריקיה. רכיחוחכל אמר שהוא מכיר הישב את המפרצים באי ושאיפשר לעגון. נשלחה סירה כדי למדוד את העומק, ואנשיה מסרו כי המים עמוקים מדי לעגינה, אך רכיחוחכל עמד על דעתו כי הוא מכיר הישב את המפרץ וכי הוא מתאים לעגינה. האנייה נכנסה למפרץ. עד מהרה התברר שרכיחוחכל אינו מכיר את המפרץ כפי שטען ושאינו הוא מתאים לעגינת ספינה בגודלה של "רפיח". כשנכנסה הספינה למפרץ התחרט רכיחוחכל והחליט לעבור למפרץ סמוך. המלווים הוזהרו כי גם מפרץ זה אינו מספיק רחב, אך הוא שוב עמד על דעתו כי הוא מכיר הישב גם את המפרץ הזה. המפרץ היה בצורת פרסה, כולו מצויקים וסלעים, והגלים השתברו אל הסלעים מכל צדדיו. כאשר התקרבה הספינה לסלעים לשם עגינה התברר כי המים עמוקים מדי והחלט לצאת גם ממפרץ זה. מכיון שהיה צר, היה ברור שיש צורך לצאת ממנו בנסיעה לאחור. לא שיערנו שהקפיטן יחליט לנהוג אחרת. בשל מהלכה האיטי של הספינה לאחור, החליט הקפיטן לעשות סיבוב בתוך המפרץ ולצאת עם החרטום קדימה. הוא רצה לצאת בבת אחת עם החרטום קדימה ונתן מהירות מלאה. כעבור כמה שניות נוכח, שהסיבוב לא מספיק והכלי יעלה על הסלעים, אך כבר היה מאוחר מדי כי במהירות כזו בשום אופן אי-אפשר לעצור. הקפיטן נתן מהירות מלאה אחרת אבל הכלי לא נעצר. ההצלה היחידה הייתה לעשות את הסיבוב פנימה לתוך המפרץ במקום החוצה, אבל גם מצד זה היו סלעים קרובים והיה צורך לתת שוב מהירות מלאה קדימה כדי שקוטר הסיבוב יהיה קטן ככל האפשר. כעת הייתה הספינה במהירות מלאה קדימה לאורך הצד הימני של הפרסה כלפי פנים המפרץ. לעצור אותה לא היה שום סיכויים... החרטום התנגש בסלע ונתהווה בו חור. מים החלו לחדור בכמות קטנה. הספינה נעצרה במקום והגלים נגדו אותה הלך וחזור אל הסלעים. עד בניסת המים נטתה הספינה לעבר האי. עם המכה הראשונה קמה בהלה אך הצלחנו להשתלט עליה ולהתחיל בפעולות ההצלה. האלחוטאי ניד נאלץ לנתק במהירה את כל המכשירים ממקומם כדי למדוד ולעזור בהצלה. האנשים הצליחו להוריד לחוף סירה אחת עם שני מלחים ושבעה

מעפילים, אך הסירה התרסקה אל הסלע. היו עוד שתי סירות אי-אפשר היה להשתמש בהן.

לאחר המכה הראשונה קפץ אחד מאנשי הצוות למים ומחח חבל מהספינה לחוף. נמתחו עוד כמה חבלים ובעזרתם החלו אנשים לעבור לחוף. היו אנשים שקפצו למים ושלשה מתוכם טבעו, כאשר נמתחו בין הספינה לסלע. בסך הכול קיפחו את חייהם שישה אנשים. כעבור 35 דקות היו כבר כל האנשים על החוף. דקות ספורות לאחר שעלו על החוף צללה הספינה לתהומות. מרגע החבטה בשעה 15:40 ועד לטביעת הספינה בשעה 16:20 חלפו 40 דקות. ספק אם היינו יכולים להרגיע את האנשים לו ידענו שרק 40 דקות עומדות לרשותנו, ואלו אמרנו: "כל היכול להציל נפשו יציל". היה מספר הקרבנות רב יותר.

כמה מהאנשים היו פצועים קשה, ורבים נפצעו קל. רבים נותרו יחפים ועירר מים והתחממו סביב מדורות שהדליקו על המרד החלול של הצוק. הרופאים הגישו עזרה ראשונה וברשותם רק מוזזה אחת של אחד הרופאים. הנספים נקברו על האי ועצמותיהם הועלו לארץ ב-1972.

על האי היו מספר משפחות רועים אשר הסכימו לטייע רק לאחר החתמקות רבות ותמורת סכומי כסף לא מבוטלים. הם הבטיחו שבמשך הלילה ישמחו כמה כבשים כדי שאפשר יהיה להאכל את האנשים. הם הצביעו על כמה מערות בין הסלעים שבהן אפשר היה לשכן את החולים והילדים, אך לא ניתן היה להגיע אליהן כי הגישה היתה קשה. האנשים נותרו חשופים לגשם השוטף. לבסוף הסכימו הרועים לשכן בבתיהם את הילדים והחולים. מבשר הקשר שהאלחוטאי הצליח להציל לא פעל, ומגיה-אוויר ויקשה גם הוא על יצירת קשר.

שוב, לאחר שידולים ומתן שוחז הסכימו הרועים להודיע לאי הקרוב על האסון ולבקש עזרה על-ידי הדלקת מדורות, אך כל תשובה לא הגיעה. לבסוף הצליח האלחוטאי להתקשר עם יוון ועם הארץ. עזרה הוכתחה תוך שלושה ימים. במשך ימים אלה היה צורך לבוא כמשא ומתן עם הרועים כדי שיסכימו לספק קמח ובשר. הרועים ניצלו את ההזדמנות וניסו לסחוט כמה שיותר.

גם מצב היחסים בין המעפילים לבין עצמם היה כבי רע. היה אף ניסיון מרי קטן, כאשר כמה אנשים רצו להשתלט על מכשיר הקשר ולבקש סיוע מהברי-טנים, משגם שלדעתם אין המלווים עושים הכול להצלתם. הם נרגעו לאחר שהובטח כי עזרה תבוא במהרה. בניתיים ביקשו נציג הסוכנות סיוע מהשלטון נוח הבריטיים. ואכן הוצנח אל האי צייד - שמיכות, תרופות ומזון. בערב הגיעו אל האי משחתת יונית בשם "אמיטוקולס", שאספה את הפצועים והחולים ומשפחותיהם, והמשחתת הבריטית "שברון". המשחתת היוונית העבירה את החולים ומשפחותיהם לאי רודוס, והבריטית הובילה את יתר האנשים לברתים. כברתים הועברו האנשים לספינה אחרת שהביאה אותם ישירות לקפריסין.

בספינה זו, שנשאה בדרך-כלל טנקים, הובטו המעפילים למחסן ענק. הם לא שיתפו פעולה עם הבריטים, כאשר אלה ביקשו להורידם לחוף. "ידענו שאין בכוחנו להתנגד הרבה זמן אך לא רצינו שיקבלו את הרושם שהשלמנו עם

קפריסין. באו פקדי הגיוניט לשכנע אותנו שנרד. הם באו בלוויית חיילים... אחד הבחורים דרש בתוקף שיעזבו את המחסן, או הוציא חייל את אקדחו, ירה בו ופצע ביד... קמה מהומה שבה החיילים פתחו לשניים את הראש במקלות. החיילים ברחו כסגרים אחריהם את הדלתות... בראותם שאין ברצוננו לצאת סגרו את המחסן בצורה "הרמטית" וחיכו שלוש שעות עד שהאוויר התחמם כהונן. לאחר זה פתחו אשנב והכניסו פצצת עשן תלויה על חבל... זאת היתה תמונת זוועה לראות ילדים קטנים נחנקים מהעשן, נדחקים אל הדלת והדלת סגורה. לאחר חצי שעה פתחו את הדלתות וחלק מהאנשים התפרץ החוצה... נוכחנו שאין טעם להמשיך הלאה בהתנגדות בוז. כך הגענו לקפריסין.

"תיאודור הרצל"
חמש ספינות המעפילים שהפליגו באביב 1947 מחופי איטליה ("מולדת", "שאר יישוב", "התקווה", "מורדי הגיטאות") וצרפת ("תיאודור הרצל") - הסיעו עמן לחופי הארץ 7,850 מעפילים. כולן נתפסו בידי הבריטים בלב ים, ואנשיהן הוגלו לקפריסין.

הגדולה באניות האביב היתה "תיאודור הרצל", ששם הצופן שלה ביומן המבצעים הוא "השומרת". האנייה יצאה בפיקודו של מרדכי לימון מגמל טט שבדרום צרפת ב-2 באפריל 1947, ועל סיפונה 2,641 מעפילים. 1,300 מהם הועברו במבצע מיוחד מבלגיה. ביומן המבצעים סיפור הומוריסטי נרחב ומרתק על המבצע הזה. המוסד שגר שתי רכבות, והמעפילים שבדרושה היתה ויזה קולקטיבית לקולומביה יצאו מבלגיה אל הגבול הצרפתי. שומרי הגבול הצרפתיים לא העלו על דעתם שהאנשים לא קיבלו רשות כניסה ומעבר בארצם. בייחוד עשתה עליהם רושם רב "משלוח נכבדים" שבאו במיוחד מפאריס אל הגבול וכיכרו את המעפילים בשם "מוסדות" ו"אירגונים". אף הגישו להם זרי פרחים.

איש המוסד שרשם ביומן המבצעים תיאר בלשון צבאית ודרמטית את המבצע שעה שעה מרגע שהמעפילים יצאו מבלגיה, לאחר שהמתנו בה חודשיים ולא נחאפשרה הפלגתם משם.

בקרוב הנוסעים על האנייה "תיאודור הרצל" אודגנו קבוצות ההתנגדות, וחולקו להן מקלות גומי ומסכות גז. באנייה נערכו תמרונים לעמידה בפני פורצים. ביום השלושה-עשר לנסיעה, בערב, בדיות הספינה מול חוף תל-אביב, השיגה אותה משחתת בריטית, וקראה ברמקול אל מנהיג האנייה. המעפילים ענו בשירת "התקווה", והאנייה המשיכה להתקדם לעבר תל-אביב. אז הסתערה עליה המשחתת, נגחה את דופן השמאלי של הספינה והחלה להמטיר עליה פצצות גז מדמיע. מיד ענו המעפילים במטר בקבוקים וקופסאות שמורים, אבל הגז עשה את שלו והאנשים נרתעו. על סיפון האנייה עלו חוליות של מלחים בדיטיים והפעם פתחו מיד כאש חת-מקלעים. שני מעפילים, אהרן דב ופנחס וייס, נפלו בו במקום. אחד הפצועים, מנחם סמט, מת לאחר זמן מפצעיו.

הבריטים השתלטו על גשר הפיקוד, אך המפעילים שתמם בערה בהם המשיכו להמטיד עליהם בקבוקים וקופסאות. משתחת נוספות הגיעו למקום והמשיכו לשלח באנייה סילוני מים וגז. רק לאחר שעה וחצי פונה הסיפון מהמעפילים, והבריטים הובילו את האנייה לחיפה כשהיא מוקפת בשבע משוחזרות.

מכצע ה"פאנימי" - משיאי ההעפלה:
 באביב 1947 קנה זאב שינר, נציג המוסד לעלייה ב' בארצות-הברית, שתי אניות תאומות בנות 6,000 טון כל אחת. האניות נבנו מלכתחילה להובלת כננות מארצות אמריקה המרבית לארצות-הברית. שמותיהן היו "פאן-ירוק" ו"פאן-קרשנט". בכל אחת מהן היו ארבעה מחסנים וכל מחסן ארבע קומות. מכיון שהספינות נועדו להובלת פירות, התקנו בהן סידורי איורור טובים יותר מאשר באניות משא רגילות. תצורות הדלק של כל אנייה היתה 40 טון לימנה. מהירותן המקסימלית היתה 14 קשר.

בעצם קנייתן של אניות גדולות כאלה היה מן העוזה. בימי ההעפלה הראשונים היו מנהליה מחפשים ספינות קטנות ככל האפשר, הן משום שקל יותר להבריחן לחופי הארץ, הן משום שלא תמיד היו האמצעים לקנייתה של ספינה גדולה והן משום שלא העזו לקבל על אחריותם את אירגונה והובלתה מחוסר ידע וניסיון. אבל בשנת 1947 לאחר שהתברר כי ממילא נפלות כמעט כל האניות בידי הבריטים, ומתוך הניסיון הדב שנרכש בקניית אניות, באירגון ובהובלתן, החלט לקנות את שתי האניות הגדולות ולהביאן בעזרת צוות ישראלי יהודי-אמריקני לאחד מנמלי היצוא באירופה. יומן המבצעים של כל שנת 1947 עוסק בשתי האניות שמות הצופן שלהן היו "האחות" ("פאן-ירוק") ו"החבר" ("פאן-קרשנט").

עצם העפיון של רכישת שתי אניות גדולות כאלה היה פרי הסכמתה של ממשלת רומניה באותה עת לאפשר הפלגת המישים אלף מיהודי רומניה מאחד הנמלים שברומניה או בבלגריה. את המשא-ומתן עם השלטונות ברומניה ניהלו נציגי המוסד שמ, ובראשם משה אורבך ("אגמי") וכן העיתונאי יוסף קלרמן ("המסקין"). משה סנה שעמד בתקופה זו בראש מפעל ההעפלה מטעם הסוכנות היהודית, הגיע לבוקרשט ונפגש עם נציג הממשלה הרומנית. מסע הפלגתן של שתי האניות מארצות-הברית לים השחור נמשך כמה שבועות. עות. סוכני מודיעין בריטים עקבו אחריהן כל אותם הימים ומסרו על תנועותיהן לממונים עליהם. עדה סירני ("דניאלה") הציעה כי "פאן-קרשנט" תובא לאיטליה. בנמל נציגה נעשה ניסיון לחבל באנייה. בתחית האנייה התפוצץ מוקש שחובר כנראה לגוף האנייה מבחוץ, ונפער חור גדול. היום ברור שידם של סוכנים בריטים היתה במעשה. יומן המבצעים יודע לספר על כל הקשיים בהבטחת הדגל לאניות, צידון בדלק, במוח ובאמצעי ביטחון. זפרים רבים ביומן הוקדשו ל"פאנימי". בספטמבר 1947 הגיעה "החבר" לקונסטנצה שברומניה, וכשבויעיים לאחר-מכן הגיעה לשם גם "האחות". האחרים להתקנת האניות -

יוסף המבורגר, דב (ברצ'יק) ליפשיץ ("מגן") וניסן לוויטן, הגבירו את השמיר זה עליהן. עם בוא האניות לקונסטנצה החלו בהכנתן. תוכנן מראש כי בשני ה"פאנימי" יוסעו 15,240 (!) מעפילים.
 אירגונם של ההיסעים על אדמת רומניה הוטל על אירגון ה"הגנה" בארץ וז שבראשו עמד יעקב סלומון ("ראשיד"). לעזרתו נקראו 30 מפקדי ה"הגנה" שכאו מהונגריה וצ'כיה לרומניה. התקנת האניות לקבלת הנוסעים הוטלה על גדע שוחט ("גדה"), ועתה קרוב לחצי מיליון דולר ("סטיפניס"). רב-החובל של "פאן-ירוק" היה גז הולב, ורב-החובל של "פאן-קרשנט" היה יצחק אהרר נוביץ (אייק). מפקדן של שתי האניות היה יוסף הראל.

כל אותם השבועות שבהם הכינו אנשי משלחת ה"הגנה" את שירת שתי האניות, ניהלו הבריטים מאבק פוליטי ודיפלומטי כדי לעצור את הפלגתן. ממשלת פנאמה נתבקשה לבטל את רישום האניות שנשאו את דגלה (הכיניו לדגל ביומן המבצעים הוא "סמרטוט"). לממשלת חורכיה ניתנו עצות כיצד תוכל לעקוף את חוזה מונטריי, המחייב אותה לתת מעבר חופשי לכל אנייה אורחית במצרי ים-השיש, והיא נתבקשה להפסיק את אירגון השירה. הבריטים תיארו את המבצע כפרי מזימה סובייטית להקשות על מדינות ערב ולסגן סוכנים סובייטיים למורת התיכון.

עיקר הלחץ הבריטי הופעל בארצות-הברית: הימים היו ימי הכרעה בישיבות עצרת האומות המאוחדות בלייק-סקס, וחוגים בעלי השפעה טענו, כי יש לדחות את נסיעתן של האניות למועד מתאים יותר מבחינת המתחיות הפוליטית. הדבר הוצג, כביכול, כאחד התנאים להצבעתה של ארצות-הברית בעד ההחלטה התיבותית בעניין ארץ-ישראל.

הלחץ על נציגי הסוכנות היהודית היה מתמיד וחזק ביותר. לכן פנתה הסוכנות היהודית אל המוסד לעלייה ב' ותבעה ממנו לבטל את כל עניין השירה, או לכל הפחות לצמצם את היקפה או לדחות את מועד צאתן של האניות.
 נובמבר 1947, יום לאחר התלשת האומות המאוחדות על חלוקת הארץ והקמת מדינה יהודית. הכלל עדיין תוגנים ברחובות ויוצאים במחולות. אותו יום פרצה מלחמת העצמאות ושתי האניות ממתניות עדיין ברומניה.

אף בדינו פרטוקול מלא של הדיון שנערך באותה ישיבה של הנהלת הסוכנות. עיקרו התנהל, ככל הנראה, בפרדום משני שכונס אותו יום וכל את דוד בן-גוריון, גולדה מאיר, משה סנה, אליהו דובקין, משה שפירא ויצחק גריני בויים. משה סנה, הממונה על ההעפלה בהנהלת הסוכנות, נשאר במיעוט בישיבה והתפטר בדרמטייות.

אנשי המוסד לעלייה ב' הועמדו לפני דילמה טראגית: לקבל את מרות המוסדות האומיים ולהפקיר את אלו שמכפו עליהם וכבר יצאו לדרך, או להפר מרות. על כל המשמעות המוסרית, הציבורית והלאומית הכרוכה בדבר. שאל אנכור מיהר לארץ וניסה לשכנע את הנהגה, אולם בן-גוריון וגולדה עמדו על דעתם בתוקף. שאל התקשה להחליט. כאן החליטו כמה אנשים צעירים, בראשם משה

אגמי, אהוד אבריאלי, שייקה זן, פינן גינזבורג, דב מגן ואני - כולנו חברי קיבוצים - התלטה גורלית שמחירה עלול היה להיות הסיכוי להקמת מדינה עצמאית: זה היה המטר מצד המנהיגות הלאומית.

אגמי הדיע כי אין דרך חזרה. ב־27 בדצמבר 1947 הפליגו שתי הפאנים ממל כולגרי כאשר על סיפונן 15,260 מעפילים. החלו התרצוציות שחבקו שלוש יבשות: באמריקה פעל משה שרת למצוא דרך שתקטין את הנזק שחש ממנו, אהוד אבריאלי חיפש באירופה פתרון באמצעות נסיונות מגע עם הבריטים, ואילו כר גוריון התקשר מהארץ שוב ושוב עם שרת באמריקה ועם שאול באירופה. אהוד אבריאלי, שיצר קשרים עם אנשי המודיעין הבריטי בתקופת המלחמה, העביר להם רמז שהפעם אין המוסד מתכוון לדרמה פוליטית רבת תהודה בדומה לפרשת "אקסודוס". פירושו של דבר שהמוסד נכון להשיט את האניות ליעד ומני שיציעו הבריטים - לקפריסין.

כשלב זה הוסכם בהנהלת הסוכנות "להכיר" באניות. שעות ספורות לפני סיום הפרשה, ממש עם חלוף השנה האזרחית, ב־31 בדצמבר 1947, הגיע מברק מדוד כר גוריון; הפעם העניק הוא לאניות שמות עבריים - "קיבוץ גלויות" ו"עצמא" ות". עתה הגיעו האניות ישר לקפריסין. הפרשה הסתיימה.

יומן המבצעים של המוסד לעלייה ב־גרשם, כאמור, בפאריס עד תקופת סוף ספטמבר 1947. פרשה זו של ההפלגה והמאבק המדיני הפנימי לא מוצאת את ביטויה בדפים אלו.

בסך-הכול ניצחה הפשרה. היה זה המוצא היתיר האפשרי והתכליתי בניסיונות הימים ההם, מוצא שתרם את חלקו הנכבד למאבק הכולל.

"הקדושה"

הספינה "איה אנסטאסייה", שכינויה ביומן המבצעים היה "הקדושה", היחה ספינה קטנה שמשקלה כ־600 טון, ויכולה הקיבול שלה עד 400 נוסעים. בעבר שימשה כספינת תותחים. את הספינה שכר ברומניה פאנוליס היווני, שעסק ברכישת ספינות עבור המוסד. הספינה הגיעה מקונסטנצה ליוגוסלביה על צווחה הרומני, כשהיא נושאת דגל פנאמה.

הבריטים שידעו כי הספינה אמורה להפליג מקונסטנצה ליוגוסלביה ומשם לארץ-ישראל, ניסו לעכב את יציאתה מרומניה באמצעות המשלחת הבריטית בבוקרשט. ראש המשלחת הבריטית ניסה "להפחיד" את אנשי הצוות, וכך כתב בדו"ח על ביקורו: "נדע לי כי חבר העובדים שהביא את האנייה מבראילה (רומניה) לא ימשיך לעבוד עד ארץ-ישראל. התלסתי כי כדאי להפיץ שמועות לחש כדי למנוע עובדים אחרים מלהצטרף לספינה זו, וסיפרתי כי רביהחובל וחבר העובדים יקבלו עונש למופת מיידי עם הגיעם - אם יגיעו - למימי ארץ-ישראל. התעמולה הזו השיגה את תכליתה, כי יום אחד לפני צאתה את קונסטנצה נשאלי ליועשים שהוטלו על עובדי "ספירנה". מכיון שלא ידעתי, לא יכלתי אלא לחקור כזהירות את השואל מה הם האמצעים שבהם אווזים

בקונסטנצה כדי לדאוג לפרנסת התלויים (המשפחות) בעובדי הספינה היא, משך התקופה הארוכה ביותר של העדרם מאונס".

על-פי התכנית היו אמורות לצאת ממל בקאר הספינות "הקדושה" ו"כנסת ישראל". במרחק של יומיים הפלגה מחופי הארץ היו אמורים מעפילי "הקדושה" לעבור אל "כנסת ישראל", וספינתם על צווחה היחה אמורה לחזור ליוגוסלביה ולהביא עוד מעפילים. באופן זה קיוו אנשי המוסד כי ניתן יהיה "להציל" את "הקדושה" מהחרמה ולהשתמש בה שנית. המעפילים הובאו ליוגוסלביה במסגרת "הבריחה" מהונגריה דרך רומניה. כינויים היו גם יהודים רומניים. עד ליום ההפלגה המתונו המעפילים במחנה עולים לאורך החוף, חחת הכיסוי של מחנה נופש. התנאים במחנה היו קשים בגלל מזג-האוויר החורפי אך האנשים המתונו בסבלנות.

ב־8 בנובמבר 1946, יצאו "הקדושה" ועליה 456 מעפילים, ו"כנסת ישראל" ועליה 3,380 מעפילים בדרך לארץ-ישראל. מפקד "הקדושה" היה אליעזר ורש (ערמון); כינויו היה "דיני". ביום שלמחרת ההפלגה התחוללה סערה קשה ביס. מנועי הספינה התקלקלו וכלל תנאי מזג-האוויר היא נסתמה ועלתה על שרטון. למרבה המל ניצלו כל אנשיה והועברו אל "כנסת ישראל". הספינה הפליגה למל ספליט כדי להצטייד בלחם ובמים טריים, וכ־15 בנובמבר הפליגה בשנית לכיוון ארץ-ישראל.

"כנסת ישראל"

שמה המקורי של "כנסת ישראל" היה Lochita, ושמה המחרתי היה "חנה". כתחילה התכוונו אנשי המוסד לקרוא לה "המרי העברי", אך לאחר ויכוחים בין אנשי המוסד החלט על השם "כנסת ישראל", שהיה יותר נייטרלי ופחות פרובוקטיבי. היחה זו ספינת מלחמה אמריקנית בת 2,000 טון. היא הובאה מארצות-הברית ליוון עמוסת סחורות, כדי להסוות את מטרת נסיעתה. יחד אתה הגיעה גם הספינה "אתינה", לימים "רפיח".

יוון היחה כתקופה זו מלאה בסוכנים בריטים שניסו למנוע את חנונת ההפעלה, ואכן זוהתה הספינה כאנייה המוסד. הבריטים חללו לוחצים על היוונים לחרי מה בנמל פיראוס. החלט להפליג מיידי ליוגוסלביה עם הצוות היווני. כשהתברר לאנשי הצוות כי הספינה אמורה לשאת מעפילים, הם התמלאו חששות. היו כאלה שאף רצו לעזוב את הספינה. לאחר משא-ומתן מייגע הבטיח בנימין ירושלמי - מפקד הספינה - למלחים היווניים כי הם יחזרו ליבשה. כשתסתיים העלות הנוסעים על סיפון האנייה. (כסופו של דבר הצוות החוזר ליוון רק ב־21 בנובמבר, כאשר נסע בנימין ירושלמי כנציג המעפילים להשתתף בקונגרס הציוני הכ"ב שהתקיים בבול). ביוגוסלביה הוכשרה הספינה לנשיאת מעפילים. ב־8 בנובמבר, לאחר שהועלו עליה האנשים שהמתונו במחנה העולים, הפליגה "כנסת ישראל" יחד עם "הקדושה" ממל בקאר לכיוון ארץ-ישראל. לאחר "הקדושה" עלתה על שרטון ונוסעיה הועברו ל"כנסת ישראל", היו על

סיפונה כ־3,845 נוסעים - מהם תשעה תינוקות שנולדו במשך הנסיעה. לפני יציאת הספינה, בזמן הכשרתה, התנהל בין אנשי המוסד ויכות באשר למספר האנשים שיש להעלות עליה. נציגות המוסד בארץ ("ארצי") דרשה מיאני אביזוב ("נסטי"), שפעל אז ביוון) לא להעלות על הספינה יותר מ־2,500 איש, משום שהיא לא תעמוד בכך. דרישה זו באה לאחר המקרה של הספינה "הגנה" שכמעט טבעה בגלל עומס יתר.

לאחר שהועלו עליה כל נוסעי "הקדושה", יצאה "חנה" לפליט שביוגוסלביה לשם הצטיידות במים ובלחם טריים והפליגה בשנית לכיוון ארץ־ישראל ב־15 בנובמבר. מפקד האניה היה כאמור בנימין ירושלמי ("דרומי"), סגנו - יוסי המבורגר־הראל ("אמנון"); לימים מפקדה של ה"אקסודוס" ("גדעונים" היו ראובן הירש ("עודד") ומתיה. מלווה היה יואש ("ציאטור").

זמן ההפלגה נוצל בידי הצוות לאירגון הנוסעים והיערכותם לקראת המאבק הצפוי בבריטים וגם כדי להקל על הנוסעים את ההפלה עד כמה שניתן, בגלל מספרם הרב והצפיפות הגדולה באניה.

בישיבה בין הצוות לנציגי המפעלים החלט לחלק את הספינה לחמישה קטעים כדי שאפשר יהיה להגן עליה ביתר קלות. המפעלים חולקו על־פי השתייכותם לתנועות החלוציות השונות. כל קטע היה באחריותו של תנועה מסוימת. בכל תנועה חולקו האנשים לכיתות ומחלקות. רבים מהאנשים היו כבר בעלי ניסיון צבאי משירותם כשורות הפרטיזנים. שורטטה חוכנית מפורטת לכל כיתה, שכללה את מקום הצבותה ואת תפקידיה בהתגוננות. כמרכיב הוקם מטה שכלל צוות רפואי, צוות אחראי לתלוקת מזון ומים ומחלקה טכנית. צוות מיוחד עסק בהכנת כרוזת וסימאות לקראת העימות עם הבריטים. נכתבו כרוזת כמו: "גם לזה שסגר את השער יבוא יום נקם וישים" או: "אתם מבצחי היסלד מבצעים את צוואתו".

עם התקרבות הספינה אל חופי הארץ חג מעליה מטוס בריטי אשר ביקש ממנה להזדהות. הספינה הזדהתה כספינה "מריה" המפליגה מאלג'יר לאלכסנדריה. הבריטים, שכבר היו בעלי ניסיון בכל הנוגע לספינות מעפילים, ידעו והכינו כי גם זו ספינת מעפילים יעדה הוא ארץ־ישראל. למחרת הגיעו אל הספינה שתי משחתות בריטיות. מפקד אחת המשחתות ניהל משא ומתן מרגש במיוחד עם יוסי הראל שהיה עתה מפקד הספינה (לאחר שבנימין ירושלמי נסע לקונגרס הבי"ב).

מס' 12 2.00p 14.00 24.11.46

25.11.46 11:40

ארצי מ - חנה

בחצות פנה אלינו מפקד המשחתת והסביר שאין לנו כל סיכוי להצליח להוריד מעפילים בתל־אביב ולכן הוא פונה אלינו על רקע הומוניטרי ומבקש לנסוע לקפריסין, ובכך להפסיק את סכלם של אנשינו. תשובתנו: אנו באים ממחנות ריכוז גרמניים באירופה, ואין אנו מוכנים

להחליפם במחנות אנגליים. האם אתה חושב שנסיעה זו היא שעשוע לנו. ארכעת אלפים נשים, ילדים וגברים בתנאים כלת־ניתנים לתיאור. התוכל אי פעם לשער את סבל האנשים האלה, את סבל החולים והאימהות שילדו את בנינו על ספינה זו תוך סערה איומה. האם פושעים אנן, אם רוצחים מדוע לעזועל נרדפים אנו כחיות יער. אדוני, המשער אותה שאנשים חופשיים ילכו מרצונם הטוב למחנה ריכוז ולו יהיה זה אנגלי. לא אדוני. החלטתנו נחושה: להילחם על זכותנו לחיות. נילחם בחופים, נילחם בדחור כות ואנו נילחם על הספינה הזאת.

מס' 13 14:08 25.11.46

14:55

בתשובה למברקנו ענה מפקד המשחתת: הצעתי נשארת בעינה. התנגדות יכולה להוביל ומובילה לשפיות דמים, וניסיון להורדה בלתי־לגיאלית רק יוסיף לסבל המפעילים. הרושם הפרטי שלי הוא שנסיעה בשלום לקפריסין תשרת בצורה הטובה ביותר את האינטרס שלכם. כאדם פרטי אני חושב שאנגליה ממשיכה לחלום לחופש העמים, והצעתי הטובה נחונה לכל ה... (מקוטע) את ציבור כל אותה ארץ אשר באופן רצוף הוכיחה שהיא יידידתכם הטובה ביותר. כדבר אדם אל אדם אני מבקש ממך למנוע כל פעולה תומכת מוח מצידם של המפעילים. מחאתך נרשמה והועברה הלאה.

מס' 14 15:40 25.11.46

(המשך)
הנני להתרות כך שהתנגדות למאסר תהיה לשווא. כמשתק הוגן כלפי המפעילים עליך להסביר זאת להם.
ב. הבוקר ביקש מפקד המשחתת רשות לפנות ישר למפעילים ולהציע להם את הצעתו מאמש. הסכמתה. הוא פנה אליהם בבקשה להסכים לנסוע לקפריסין. תשובת המפעילים הייתה קריאת בלתי־פוסקות: ארץ־ישראל, פלסטינה. הקריאות הסתיימו בשירת "התקווה" אדירה.
ג. ממשיתים לחיפה בלוויית שלוש משחתות.

רוח האנשים איתנה ומוכנים למאבק.
לאחר משא ומתן זה הבינו הבריטים כי תהיה התנגדות תקיפה אם ינסו להעביר את הספינה ישירות לקפריסין. לכן הוחלט להביאה לחיפה ושם להעביר את נוסעיה לספינות הגידוש "אמפייר היינרד", "אמפייר ריינולד" ו"אוישן ויגור". יום לפני שהוכנסה הספינה אל נמל חיפה הוגשה בקשת "הביאס קורפוס" כנגד הממשלה, מפקדי הצבא והמשטרה וקברניטי אניות הגרדש. בית־הדין הוציא צו שלפיו עליהם להופיע ולנמק לפני בית־המשפט באיזו זכות מגרשים את העולים לקפריסין. כל אותה עת עוכבה יציאת ספינות הגידוש. גירוש המפעילים עוכב

כשלושה ימים בפקודת בית המשפט, עד תום המאבק המשפטי. דבר כזה עדיין לא קרה בחולדות ההעפלה. בסופו של דבר הקליט בית המשפט על גירוש. עתה היה צריך להעביר את המעפילים אל ספינות הגירוש. "כאשר ניסתה מחלקה של חיילים בריטיים לעלות על הספינה ולהריג מבנה את המעפילים היא נתקלה בהתנגדות נמרצת ותקיפה. ההתנגדות התחזקה כעיקר לאחר שמעפיל בשם אייזיק רוזנבאום, אשר סירב ללכת עם החיילים, נורק בידיהם מסולם ונהרג. ניסיון נוסף מצד הצבא לעלות על האנייה נכשל אף הוא לאחר שהמעפילים רגמו את הצבא בכל הכא ליד. הצבא התחיל לירות מעל לראשיהם של העולים ולאחר שגם זה לא עזר, התחילו להשתמש בפצצות מדמעות שבתלקן נתפסו בידי העולים והחזרו אל החיילים. רק בפעם השלישית הצליחו כשלושים חיילים מצויידים במקלות ובכדורים לעלות על האנייה תוך התנגדות עזה מצד המעפילים. מעפילים מספר קפצו למים, כיניהם נשים עם תינוקותיון בידיהן... סרג'נט צבא נורק בידי מעפילים הימה וכנראה טבע... 45 עולים לא היו מסוגלים, לדעת השלטונות, להמשיך בנסיעתם, כתלקם פצועים ובחלקם חולים... נציגי המשטרה אמרו בשיתות מלפנייתו שכשום מקרה לא יהיה עוד התנגדות כזו והיו מופתעים מהתנגדות זו".

אכן ההתנגדות היחה תקיפה ביותר וזאת בזכות ההתארגנות וההכנות המקדימות. בסופו של דבר גורשו נוסעי "כנסת ישראל" ו"הקדושה", וכי כדצמבר הגיעו לקפריסין לשהות ממושכת עד לספטמבר 1947.

"לנגב"

הספינה "לנגב" (ששמה המקורי היה Merica) יצאה מגמל סט בצרפת, תחת דגל איטלקי ב-20 בינואר 1947, ועל סיפונה כ-647 נוסעים. לנוסעים היו יזות לקובה. הוויזות לא נבדקו בידי שלטונות צרפת. המלוים היו שחר ויפת, וה"גדעוני" היה יוסף מהחי"ש.

החנאים על הספינה היו קשיים. הצפיפות היחה רכה. המזון באיכות גרועה מאוד, והיה ברור שאי-אפשר יהיה להמשיך בדרך ללא מזון באיכות טובה יותר. הוחלט לעגון במסינה כדי לקנות מזון. למטרה זו נשלח ראש המלוים עם עוד שני מלחים כשבידיהם 100 דולר לקניית המזון. אך האנשים ברחו עם הכסף. למחרת שוב ירדו לחוף, אחד המלוים ואחד מאנשי הצוות. הקנייה התארכה והענינה הממושכת של הספינה כנמל עוררה את תשדה של משטרת החוף האיטלקית שמא הספינה עוסקת בהברחה. נוסף על תנאי הצפיפות היה מצבה הפיסי של הספינה גרוע. כבר כלילה הראשון התפלג חדרו מים לחדר המכר נוח, משאבת המים לא פעלה והיה תשש שידרדו מים למכונות עצמן. בסופו של דבר הצליחו להוציא את המים במשאבה ידנית. לאחר קניית המזון יצאה הספינה ב-28 בינואר ממסינה לכיוון מפרץ טרנטו ומשם לכיוון יוון. הנסיעה היחה קשה בגלל תנאי מזג-האוויר וסערות שהתחוללו בים.

ב-2 בפברואר עגנה הספינה בארקדיה, משם הפליגה לרתים ולאורך חופי

צפון אפריקה ופורט סעיד. לפי חישובי מפקד הספינה, אפשר היה לנחות בחופי תל-אביב, אך הצעתו נדחתה בידי אנשי המוסד. ההוראה היחה לחכות יום בים ולעלות למחרת בערב על חוף ניצנים. למחרת שונו ההוראות והיה על הספינה להגיע אל חופי קיסריה ולנחות שם.

הבריטים ניסו לעכב את הפלגת הספינה עוד בצרפת. הם קיוו לעשות זאת עליידי הגשת מחאה רשמית לפני שלטונות צרפת, אך ללא העיל. הבריטים המשיכו לעקוב אחרי ההפלגה וכאשר התקרבה הספינה אל חופי קיסריה בליל ה-8 בפברואר, הגיעו אליה משחתות חתלי עולים על סיפונה תוך-כדי שימוש בפצצות משני צדדי, ונתמים בריטים החלו עולים על סיפונה תוך-כדי שימוש בפצצות גז זמיע, סילוני מים ואפילו כירי אקדחים. כמה מהמעפילים נפצעו. "אחרי שאניית המשתות השנייה העלתה את אנשיה החלט להפסיק את הקרב כי לא רצינו בקרבנות נוספים". בליווי של שבע משחתות נגדה הספינה לחיפה. ההעברה לאניית הגירוש נעשתה תוך-כדי התנגדות פסיבית של המעפילים ובליל ה-10 בפברואר יצאה אניית הגירוש לקפריסין.

כדרי"ח של יוסף ה"גדעוני" מדה-20 בפברואר נאמר, כי "יש לכולנו הרגשה וביטחון שיוכלו להגיע ורק ההוראות המוטעות הן שגרמו לתפיסתנו". גם במכתב מל-10 בפברואר מארגן לשולמית וליאונרד באיטליה, אומר ארגון (יוסף ברפל מאנשי המוסד בתל-אביב): "הוכרתנו לכון את "לנגב" לקיסריה, כי לא היחה אפשרות במצב הנוכחי בארץ להכין סירות במקום הרצוי. האנייה גולתה ממש מול החוף. ברור שלו היו סירות על הספינה והיינו חופשיים בכיוונה היו כל הסיכויים להורדה מוצלחת".

"הורדה הלוי"

הספינה "הורדה הלוי" (לפי הצופן ביומן המכצעים, "הסבתא") היחה הראשונה שהביאה מעפילים מצפון-אפריקה. היא נבנתה בשנת 1877 ושמה המקורי היה "דה ארל אוף זטלאנד". אחרי המלחמת העולם השנייה יצאה מכלל שימוש ונקשרה אל מוח בשולי גמל אברדין בסקוטלנד.

סוכן אניות יווני בשם פיליפס מחברת Compania Anal Provincial רכש אותה למטרת העפלה. לפיליפס היו קשרים עם אנשי המוסד והוא סיע להם ברכישת ספינות. פיליפס ניהל משא-ומתן עם נציג פנאמה באנגליה, כדי שאפשר יהיה לרשום אותה כאנייה פנאמית. שמה הוסב ל-Annal. במהלך המשא-ומתן הוזהר פיליפס בידי הנציג הפנאמי, כי אם יעבר את האנייה למטרת העפלה, ייתשב לאדם בלתי-רצוי (פרסונה נון גרסה) כפנאמה וספינה תיו לא יזכו יותר לחסות הדגל הפנאמי.

בדצמבר 1946 הוכאה האנייה לגמל מארסיי שם הוכשרה כאנייה מעפילים. פרט לשני מכונאים איטלקיים היו אנשי הצוות ספרדים, וכראש רב-החובל וילי לאגונה. מפקד האנייה היה ישראל חרוקובסקי (חרוב) המכונה "פירטה" מקיבוץ שדות-ים. המלוה היה איתן שפושניק ("מונחיו"), וה"גדעוני" היה

יעקב נצר - ימאי מנוסה שבמסגרת פעילותו במוסד שימש כמפקד ספינות המעפילים הראשונות "דליק" ו"נטונה".
 אף שהוכשרה כאניית מעפילים, התגלו בה תוך-כדי מסע בעיות וליקויים שונים. נוסף על כך היא צויידיה בפחם מאיכות גרועה, והיתה סכנה שלא תוכל להגיע לארץ-ישראל.

יאני אבידוב, איש נהלל, ממארגני ההעפלה בצפון-אפריקה, נשלח לחקור את מצב היהודים שם ונדרש למסור על כך דו"ח. כשהבין יאני אבידוב כי מצבם של היהודים באלג'יר קשה וכי רובם חיים בתנאי עוני ודלות ונתונים בסכנה מצד הערבים, אשר ראו בהם משתפי פעולה עם השלטון הצרפתי, החליט שיש לפעול להוצאתם המיידית. הדגשתו זו התחזקה בעיקר לאחר נאומו של בוויז שבו אמר, כי רק יהודים חסרי ברירה אשר החבל תלוי על צווארם שואפים לעלות ארצה.

אפרים פרידמן (בן-חיים), איש קיבוץ גבעתי-חיים, שליח ההסתדרות והסוכ' נוח היהודית, שהגיע לצפון-אפריקה עוד ב-1943 והניח את היסוד לתנועת דורר באלג'יר, קיבל על עצמו להסתובב ברחבי אלג'יר ולעודד בחשאי את היהודים לעלייה. פעולתו התפרסמה בקרב היהודים והחלו שמועות כי המשיח הגיע לאלג'יר והוא קורא לעלות לארץ-ישראל. הידיעות הגיעו גם למארוקו ולתוניס והחלה נדידה של יהודים רבים לכיוון אלג'יריה - נדידה שאפשר להגדירה כמשיחית. עד מהרה החברו כי הלהט והרצון לעלייה חזקים מאוד וכי רבים מוכנים לעזוב אה עסקיהם ולעלות ארצה. העיר אלג'יר התמלאה באנשים, ופרנסיה החלו לחשוש שהבאים יהיו למעמסה על הקהילה. הוחלט להעביר את האנשים למחנה עולי'ם שחוקם בחוזה שנשכרה מידי יהודי. המחנה שכן כ-170 ק"מ מאלג'יר וכ-10 ק"מ מהעיר טנס, על צלע הר במרחק של 4-3 ק"מ מהחוף. מול המחנה היה מפרץ טבעי קטן שאליו היתה האנייה אמורה להגיע. הכיסוי הרשמי למחנה העולים היה מחנה הבראה ונופש, והאנשים הובאו אליו "כדי שיחוגו את תג הפסח באוויר הצה ובנופש". מספר האנשים במחנה הגיע ל-600. הצפיפות היחה גדולה, היה מחסור במזון ובמים, והתנאים הסיטריים היו קשים.

בנוסף לבעיות הצפיפות במחנה היחה בעיה של מיזון. בתקופה זו נשא הגירוינו בעול העורה הסוציאלי כלבד. בא כוח הגירוינו באלג'יר לא רצה להירחם לפעולות עזרה למען הבאים. נציגת הגירוינו בפאריס שהגיעה לאלג'יר דרשה כי האנשים יחזרו לבתיהם. היא הדגישה כי "הגירוינו עסוק במתן עזרה ליהודי אירופה ואין לו כל תקציב בשביל יהודי צפון-אפריקה". המוסד שלח כספים מעטים, ולכן המקורות הכספיים העיקריים היו "ידידיו האישיים של אפרים שנגנו לו כסף על שמו, על חשבון הקיבוץ המאוחד", והנכבדים היהודיים המקומיים שחלקם התנגדו לעלייה בשענה שתעורר את התנגדות הערבים ותערער את היחסים התקינים ביניהם לבין היהודים.

ב-10 במאי 1947 הגיעה האנייה אל המפרץ באלג'יר, שם המתינו המעפילים.

האנייה עגנה בריחוק מה החוף, והמעפילים הועברו אליה באמצעות שחי סירות. העלייה על האנייה נעשתה בלילה ובסך-הכל הועלו עליה כ-460 איש. כאשר הגיעה אחת מהסירות האחרונות אל האנייה התברר, כי 150-200 איש נאסרו על החוף וביניהם היו גם יאני אבידוב ורפאל חמל איש קיבוץ כברי. האנשים שוחזרו לאחר מעצר של 48 שעות בבית-הסוהר ובמחנה העולים. עתה, משהפליגה "יהודה הלוי", היה צורך לפתור את בעיית הפחם. בין צוות הספינה ובין עדה סירני, נציגת המוסד באיטליה, נערך משא-ומתן על האפשרות של קבלת פחם בים או בנמל כלשהו. על-פי ההוראות מאיטליה היה על הספינה להגיע לפלרמו לשם העמסה הפוחם. תחילה סירבו שלטונות פלרמו לתת את כמות הפחם הדרושה, אך בסופו של דבר התפשרו על 10 טון בלבד באומרים כי כמות זו תספיק עד חופי אפריקה. כל אותה עת, ולמעשה מאז הגיעה אל מארסיי לשם שיפוצים ועד החניה בפלרמו, היחה הספינה תחת מעקב בריטי. הבריטים אף ניסו למנוע את הפלגתה על-ידי פעילות דיפלומטית ובאמצעות שלטונות פנאמה.

כשהגיעה הספינה לאיזור אלכסנדריה התקרב אליה ארבעת המשתחות הבריטיים Peacock, Whits and Bay, Talyboni ו"שליח אותה עד חיפה. ממפקדת ה-Peacock נשלחה אוהרה ובה נאמר כי הגעתה של "יהודה הלוי" לחוף היא בלתי-אפשרית וכי עליה לעצור. אוהרה זו לא הועילה, והמשתחות נערכו לרגע בו תיכנס הספינה לחתום המים הטריטוריאליים של הארץ. בספינה התכוננו לקראת העימות הצפוי עם הבריטים וכשהיא נכנסה לחתום המים הטריטוריאליים, הונף עליה דגל עם סמל המגן דוד והמעפילים פצחו בשירה.

הספינה ניסחה להתחמק ממעצר על-ידי הגברת מהירוחה ושינוי מסלול לכיוון המשחתות, עד כדי התנגשות בהן, ואכן היא התנגשה במשחתות Talyboni ו"Peacock והחלה מתנדנדת ונוטה על צדה. חיילים בריטיים החלו עולים על סיפונה. המעפילים היו מצוידיים באלות, בקבוקים וסמרטוטים ספוגי מים באמצעי נגד גזא מדמעי, אך בסופו של דבר התנגדותם לא היחה משמעותית, ולאחר שהבריטים השתמשו בגז מדמיע ובורנוק מיזם הושלמה ההשתלשות על הספינה דקות ספורות לאחר שהחלה.

"יהודה הלוי" נגרדה לנמל חיפה על-ידי ה-Skipjack. בחיפה הועלו המעפילים על אניית הגירוש "אושן ריגור", ועוד באותו היום הגיעו לקפריסין.

182 - 187

המוסד לעלייה ב' יומן המבצעים - פאריס 1947

מבוא ופענוח צפנים

מאת

זאב דניה הדרי

הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
באר-שבע

תוכן העניינים

פתח דבר	ה
מבוא: המוסד לעלייה בי יומן המבצעים	ט
יומן המבצעים במקור היסטורי	יג
סיכום מפעל ההעפלה בשנת 1947	כט
על כמה אניות מעפילים	מא
יומן המבצעים	1
ינואר	3
פברואר	15
מרץ	34
אפריל	47
מאי	58
יוני	79
יולי	100
אוגוסט	141
ספטמבר	174

רשימת פעילי המוסד לעלייה בי המוזכרים ביומן המבצעים 181

מפעלם או לשנות את דימויו - הוא הופך למקור ראשון במעלה. פרסומו של מסמך זה כאן יקנה למי שיבקש ללמוד על המוסד ועל ההעפלה בתקופת השיא שלה, מכשיר חשוב ביותר. אין מדובר רק בכלי למחקר אלא גם בחומר רוסט הנותן בידי הקורא תחושות, צבעים, רגשות וכמוכן סיפור מרתק, כפי שנדרש ברגע ההתרחשות עצמו.

עיקרו של הספר הוא יומן המבצעים, הניתן כלשונו אולם, כפי שהקורא יזכור מיד, היומן נכתב בחשאי ומתוך כוונה להסתיר את המידע הרגיש שנמסר בו מעינים לא רצויות. מכאן הצורך להסביר לקורא מושגים, שמות ונושאים המופיעים ביומן בשמות סתר או תוך טישטוש מכוון. נמלתי על עצמי משימה זו שכן אני הוא מי שהגה את הרעיון של ניהול היומן, וגם רשם את רובו. דבר זה אפשר לי להעלות מנכריו פרטים רבים ולפענח את רוב נסתרותיו - אבל לא את כולן.

מאחר שהיומן נכתב שלא בצורה מסודרת יש בו "קפיצות" ודברים שנכתבו שלא כסדרם. יש שהרושם ביומן רשם דברים מן הזכרון לאחר שכבר נרשמו דברים בשעות מאוחרות יותר. בהופסת היומן לא תמיד נשמר "אירוסדר" המקורי. הכל לפי העניין. במקומות שאיראפשר לפענח את הכתוב הדבר צוין: "לא קריא". שגיאות כתיב נותרו כמו שהן תוך ציון הדבר על-ידי סימון קריאה (1), או שאות חסרה הוספה במקומה הנכון, כסוגריים.

המבוא: מבוסס בעיקרו על ספרי: פליטים מנצחים אימפריה. פרשיות עליה ב' 1945-1948 (הוצאת הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת כן גוריון כנגב, תשמ"ה). מסרתו לספק רקע כללי לקוראי היומן, לפיכך גם אין בו העדות של תיעוד מפורט. הקורא המבקש להרחיב ימצא דרך לספרי הנ"ל, ולספרות העניפה העוסקת בפרשיות ההעפלה.

ב"צוני להודות כאן לכל מי שסייע בהוצאת הספר, ובראש להוצאת הספרים של אוניברסיטת כן גוריון כנגב ולמנהלה פרופ' שמואל אחיטוב שטרך כהכנתו ובהדפסתו המהירה. תודה ל"ר רפאל פזנר מ"פזנר ובניו בע"מ" כירושלים על תשומת-הלב הרבה שהקדיש להכנת הסדר, ולצייר נפתלי בזם על מנת הרשות להדפיס את הצירוף שעל גבי הכריכה.

זאב נביה הדרי

באר שבע
ל"ג בעומר תשנ"א
2 במאי 1991

המלכה

א.ב.ל. 215

א.ב.ל.

מספר - 215

השם העברי של האנייה	שם הצופן כיומן המבצעים	השם הרשמי	מתי הפליגה או הגיעה ארצה	מספר המעפילים	נמל ההפלגה
הקדושה	הקדושה	Agia-Anastasia	26/11/46	טבעה, כולם ניצלו	יוגוסלביה
רפיח	ניסינית	Athina	26/11/46	טבעה, 7 טבעו	יוגוסלביה
לנגב		Merica	9/2/47	647	צרפת
המעפיל האלמוני	חרות	San Miguel	16/2/47	796	צרפת
חיים אדלוורוב	יובל	Ulua	27/2/47	1,348	שבדיה
בן הבט	רביווניסטים	Abril	8/3/47	600	צרפת
שבתאי לחינסקי	שושנה	Sussana	12/3/47	823	איטליה
מולדת	נשר	San Filippe	29/3/47	1,563	איטליה
תיאודור הרצל	השומרת	Guardian	13/4/47	2,641	צרפת
שאר יישוב		Gianpaolo	23/4/47	768	איטליה
התקווה	עמליה	Trade Winds	17/5/47	1,414	איטליה
מורדי הגיטאות		Arietta	24/5/47	1,457	איטליה
יהודה הלוי	סבתא	Annal	31/5/47	399	אלג'יריה
יציאת אירופה תש"ז 'אקסודוס'	הגשיא	President-Warfield	11/7/47	4,530	צרפת
חללי גשר איזון	חומה	Brunna	28/7/47	685	איטליה

השם העברי של האנייה	שם הצופן כיומן המבצעים	השם הרשמי	מתי הפליגה או הגיעה ארצה	מספר המעפילים	נמל ההפלגה
שיבת ציון	אורה	Luciana	28/7/47	411	אלג'יריה
אף על פי כן	הפולשת	Ferida	27/9/47	434	איטליה
גאולה	מלאך מלח	Paducca	7/10/47	1,388	בולגריה-רומניה
מדינת היהודים	צפונית	Northland	2/10/47	2,664	בולגריה-רומניה
קדימה	מיכאל	Rafaelucia	16/11/47	794	איטליה
עלייה	פטר	Alberta	15/11/47	182	צרפת, הורדה בנהריה
הפורצים	מרים	Marie Annick	4/12/47	163	צרפת
ב"ס בנובמבר	החלוץ	Maria Giovani	28/12/47	680	צרפת
קיבוץ גליווח	האחות	Pan York	27/12/47	7,618	בולגריה-רומניה
עצמאות	החבר	Pan Cręscent	27/12/47	7,618	בולגריה-רומניה
לא תפחידונו	הנוצרייה	Maria Cristina	22/12/47	850	איטליה
האומות המאוחדות		Archimedes	1/1/48	537	איטליה

The Mosad le-Aliyah Bet
(The Organization for "Illegal" Immigration)
Operational Logbook - Paris 1947

Introduction and Notes by
Zeev Vanya Hadari

ספר זה יוצא לאור
בסיוע העמותה
לחקר מערכות ההגנה
ע"ש שאול אביגור

DS
126.4
M6
1991

מס"ב 3-580-342-965 ISBN

© כל הזכויות שמורות
להוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב
באר שבע תשנ"א

© All Rights Reserved
The Ben-Gurion University of the Negev Press
Beer-Sheva 1991

הפקה והפצה: מוסד ביאליק • ירושלים
התקנה, סדר ועימוד ממוחשב: פוזנר ובניו בע"מ, ירושלים
לוחות והדפסה: אברדל, ירושלים
Printed in Israel

פתח דבר

סיפור שיבת היהודים לארצם הוא יחיד כמינו בתולדות העמים. עד הקמת מדינת ישראל הייתה בניסת היהודים לארץ תלויה בשליטים זרים שהקיפו מאמץ רב כדי להגבילה או לסקל אותה. שיאו של המאמץ למנוע את בניסת היהודים היה בשלוש השנים שבין סיום מלחמת העולם השנייה להקמת המדינה. למעלה משבעים אלף איש יצאו מאירופה בפרק זמן זה וניסו לפרוץ לארץ, בדרך שהשלטון הבריטי הגדירה "בלתי ליגאלית". ההתנגשות בין היהודים ששרדו לאחר השואה לבין הבריטים, התנהלה כרובה ביס והפקה לנושא פוליטי רב תודעה. כמכס לאחור מסכימים התוקרים שהתנגשות זו הייתה אחד הגורמים המכריעים שאיפשרו את הקמת מדינת ישראל.

מטבע הדברים זכה הנשוא לתשומת לב רבה. היה לו ביטוי רב כשירה, בספרות היפה ובקולנוע. כך, לדוגמה, הפך שמה של אייית המעפילים "אקסודוס" למיתוס. אולם ההתייחסות הרחבה, שהייתה בעיקרה בעלת משמעות פוליטית וחינוכית, לא הקפידה תמיד על האמת ההיסטורית.

תנועת עם מופלאה זו, מאירופה לחופי ארץ-ישראל לא יכלה לגבוע מעצמה. היה צורך באירגון, מימון, אניות, ימאים, וקשרים עם גורמים בינלאומיים. את הדברים הללו ביצע אירגון חשאי שנקרא "המוסד לעלייה ב" או כנינוי המקוצר - "המוסד". המוסד נזכר בשירים, סיפורים ומחקרים רבים, אולם המרתק שבין מיתוסים לאמת ההיסטורית שטטשו את דמותו ותפקידו. אין זה מפתיע. המוסד פעל במחתרת, שליחיו הקפידו על חשאיות. לא תמיד תועדה פעילותו במסמכים. כשנרשמו מסמכים לא הייתה הקפדה על שמירתם. לעתים הושמדו כוונה כדי למנוע את נפילתם בידיים לא-רצויות, ולפעמים אבדו במהלך נדודיהם החשאיים של אנשי המוסד. כאשר קמה מדינת ישראל לא נסתיים תפקידם של אנשי המוסד. חלקם המשיך בשליחות עלומה, חלק לחם במלחמת העצמאות, אחרים חזרו לשקם את קיבוציהם. הם לא התפנו לשקם את עברם ואת סיפור מפעלם. בינתיים הפך המיתוס שצמח באקראי, ללא הקפדה על העובדות, להיסטוריה.

עם הזמן נעשתה ההתמודדות המחקרית, מול המיתוס שנקבע בתודעה, קשה עד מאוה. מכאן החשיבות המיוחדת של מסמך יוצא דופן זה שגרשם בדקדקנות בעיצומם של האירועים הדרמטיים בהם היה המוסד מעורב. בלשון מינו נקרא - מסמך זה "יומן מבצעים". המסמך שופך אור חדש על המוסד ודרכי פעילותו. כיוון שמדובר ביומן עבודה, שנכתב כסדרו, לצרכים מבצעיים, נרשם על-ידי אנשים שונים, שלא היה להם אינטרס ליפות את

182 - 181